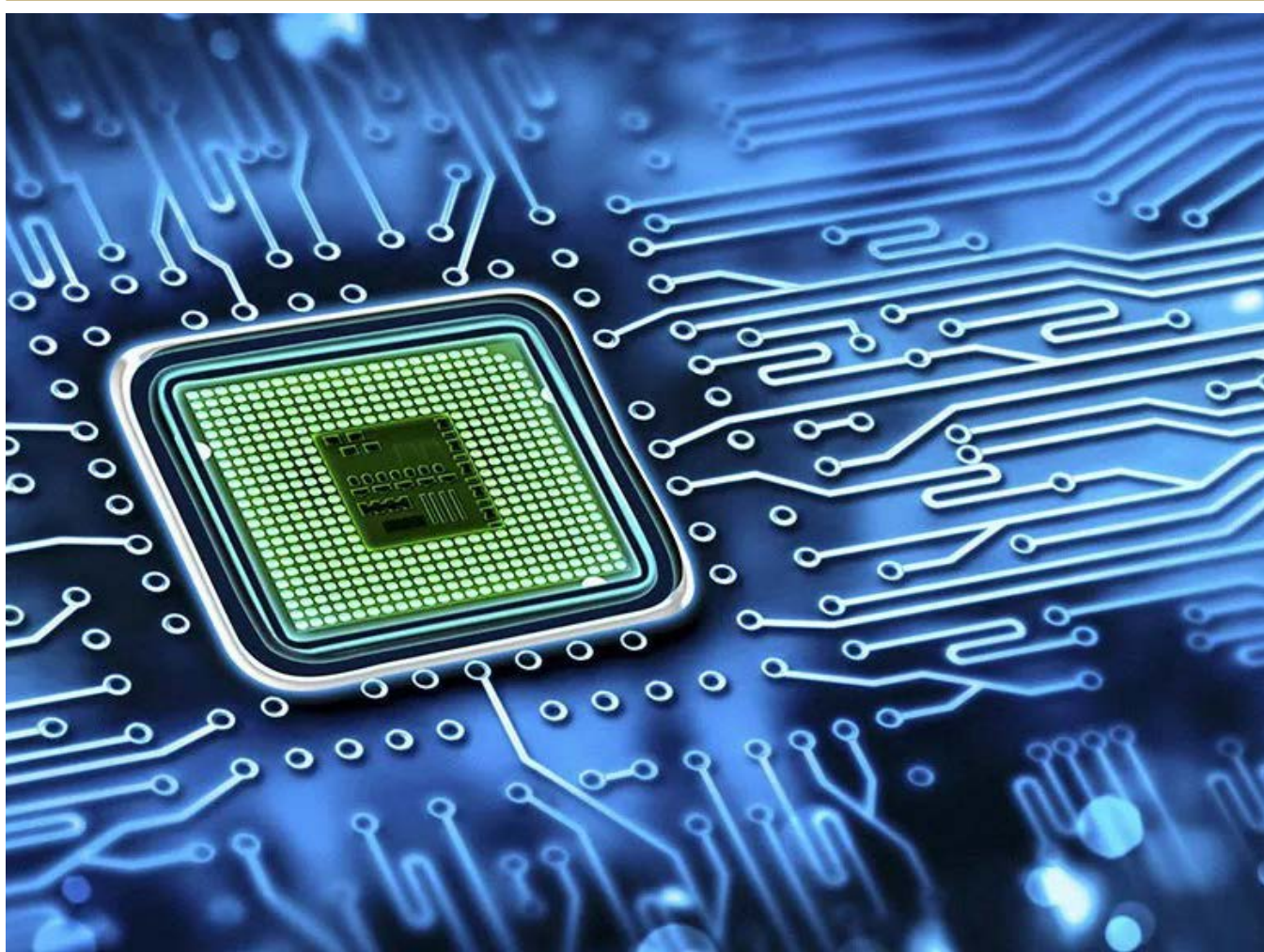

ЧИП БӘСЕКЕСІ:

ЖАРТЫЛАЙ ӨТКІЗГІШТІ
ЖАҒАНДЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ
ЖАҢА ЖҮЙКЕ ЖҮЙЕСІ ДЕП ТЕ АТАП
ЖҮР. БЫЛТЫР ОСЫ НАРЫҚТЫҢ
ТАБЫСЫ 830 МЛРД ДОЛЛАРДАН
АСЫП КЕТТІ. КІШКЕНЕ ҒАНА
ЧИПТЕР МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ
БӘСЕКЕГЕ ҚАБИЛЕТІН, ӨНДІРІС
ҚУАТЫН, ТІПТІ ГЕОСАЯСИ
САЛМАҒЫН АЙҚЫНДАЙТЫН
БАСТЫ ФАКТОРЛАРДЫҢ БІРІНЕ
АЙНАЛЫП КЕЛЕДІ. KEYІНГІ
ЖЫЛДАРЫ БҰЛ САЛАДАҒЫ
ӨЗГЕРІСТЕР ТЕК ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ
ТРЕНД ҚАНА ЕМЕС. СТРАТЕГИЯЛЫҚ
ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕСІНЕ ҰЛАСТЫ.

БІЗДІҢ ОРҢЫМЫЗ ҚАЙ ЖЕРДЕ?

ЖАРТЫЛАЙ ӨТКІЗГІШ ЖАРЫСЫ

ЖИ сұранысы 2026 жылы да бағытынан танбаса, жартылай өткізгіш нарығының көлемі тарихта алғаш рет 1 трлн доллардан асып кетуі ықтимал. Әлем елдерінің осы нарықта табысқа жетуге ұмтылуы осы болжамның негізсіз емес екенін айғақтайды.

Мәселен, Қытай чип өндірісі қарқынын бұрын-соңды болмаған деңгейге жеткізді. Қытай өндірушілерінің бұл нәтижесі тек бизнес табысы емес, жүйелі саясаттың жемісі деуге болады.

Елдегі ең ірі өндіруші SMIC кірісін бір жылда 16 пайызға арттырып, 9,3 млрд долларға жеткізген. Hua Hong Semiconductor да тоқсандық табысы рекордтық деңгейге жеткенін жариялады. Ал жад микросхемалары сегментінде ChangXin Memory Technologies табысын бір жылда 130 пайыздан арттырып, 8 млрд доллардан асырды.

Мұндай серпін кездейсоқ емес. Нарықтағы басты қозғаушы күш – жасанды интеллект. Деректерді өңдеу орталығы, бұлт сервисі, электрониканың барлығына қуатты есептеу қажет. Соның нәтижесінде жад чиптеріне сұраныс күрт өсіп, тапшылық туындады. Бұл, өз кезегінде, бағаларды көтеріп,

өндірушілердің табысын еселеді. Goldman Sachs деректері бойынша, 2022 жылдан бастап ірі тілдік модельдер инфрақұрылымын дамытуға жұмсалған жиынтық капитал шығыны 350 млрд доллардан асып түсті. Бұл – цифрлық экономика тарихындағы ең ірі капиталдың қайта бөлінісі.

Бірақ Қытайдың стратегиясы тек сұранысты пайдаланумен шектелмейді. Ел технологияны «элиталық ресурс» емес, жаппай қолжетімді құралға айналдыруға тырысып отыр. «Бір студент – бір чип» бастамасы осының айқын көрінісі. Бұл бастаманың мақсаты – микросхема жасауды бағдарламалау секілді базалық дағды деңгейіне түсіру. Яғни, әр студент бір чип жасап шығара алатындай деңгейге жетуі керек.

Алайда Қытайдағы бұл процестің бәріне сырттан қысым түсіп отыр деуге болады. АҚШ енгізген шектеулер Қытайдың озық технологияларға қолжетімділігін айтарлықтай шектеді. Дегенмен бұл қысым Қытайды әлсіретпеді, керісінше, ішкі өндірісін жедел дамытып, алға ілгерілеуіне сеп болды. Өнімділігі жағынан бағыстық аналогтардан артта қалғанымен, қытайлық компаниялар өз экожүйесін қалыптастыруға көшті. Нәтижесінде, тәуелділік азайып, технологиялық дербестік күшейіп келеді. Goldman Sachs деректері бойынша, 2023-2024 жылдары жаһандық жабдық сатып алу нарығының 40 пайызы Қытайға тиесілі болған. Жауап ретінде АҚШ, Еуропа, Жапония мен Оңтүстік Корея өндірісті ынталандыру бағдарламаларын, атап айтқанда, CHIPS Act, Еуропа субсидияларын, Жапон гранттарын іске қосты.

Жалғасы 2-бетте

ДӘРИДАЙ-КЕУДЕ, ТАУ МҮСІН

АҚЫН БІТКЕН ҰЛЫТАУДАН ҰЛАРДЫ ІЗДЕСЕ, ЖАЛПАҚ ЖҰРТ ҰЛАРҒА ҚОСА БҰЛАРДЫ ІЗДЕЙДІ ЕКЕН. ЖАППАЙ ЖИЫЛДЫ. ОЙДАН ОЙЫСТЫ. ҚЫРДАН ҚҰЙЫЛДЫ. ҰЛЫТАУДЫ ҰЛАҒАТ БАСЫП ҚАЛДЫ. ӨКІМІ АҚЫНЫН АЯЛАҒАН, АҚЫНЫ ӨКІМІН САЯЛАҒАН ҒАЖАЙЫП БІР КЕШ ӨТТІ ДЕСІП ЖАТЫР.
«ҰЛАР – БІЗДІҢ ТАУЫМЫЗДЫҢ КИЕСІ, ҚҰЗ-ЖАРТАСТЫҢ ИЕСІ» – ДЕП ЖЫРЛАҒАН АҚЫН ДОСЫМ АЛМАС АХМЕТБЕКҰЛЫНЫҢ «ҰЛЫ ТАУЫМНЫҢ, ТҰМАРЫНДАЙ КӨРІНГЕН СОЛ ҰЛАР» ДЕГЕН БІР ТАМАША ТІРКЕСІ БАР-ДЫ. АЛМАС АЙТҚАНДАЙ, ҰЛЫЛАР МЕКЕНІ – ҰЛЫТАУДЫҢ БОЙТҰМАРЫ ҰЛАР БОЛСА, ТАҒЫ БІР ТҰМАРЫ АҚЫН ЕКЕНІ АНЫҚ. СОЛ АЛТЫН ТҰМАР БҮГІН МЕНІҢ МҰҚАШ АҒАМНЫҢ МОЙНЫНДА ТҰР.

6»

ЗИЯТКЕР ҰЛТ ҒЫЛЫМҒА АРҚА СҮЙЕЙДІ

ПИЛОТСЫЗ АВИАЦИЯ – БҰЛ ТЕК ҰШУ АППАРАТЫН ҚҰРАСТЫРУ ЕМЕС, БҰЛ ЦИФРЛЫҚ НАВИГАЦИЯ, ГЕОАНАЛИТИКА, ЗАМАНАУИ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ, ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МОНИТОРИНГ, ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙЛАРДЫ БАСҚАРУ, ҚАУІПСІЗДІК, ЛОГИСТИКА ЖӘНЕ КЕҢІСТІКТІК ҮЛКЕН ДЕРЕКТЕРДІ ӨНДЕУ СЕКІЛДІ КӨПТЕГЕН САЛАНЫ БІР АРНАҒА ТОҒЫСТЫРАТЫН АУҚЫМДЫ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ПЛАТФОРМА. СОНДЫҚТАН АТАЛҒАН ОРТАЛЫҚТЫҢ АШЫЛУЫ ҚАЗУ ҒЫЛЫМЫНЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ШЕҢБЕРДЕН ШЫҒЫП, НАҚТЫ НАРЫҚ ПЕН МЕМЛЕКЕТТІК СТРАТЕГИЯЛЫҚ СҰРАНЫСҚА ТИІМДІ ЖҰМЫС ІСТЕЙ АЛАТЫНЫН КӨРСЕТЕДІ.

5»

TRADWIFE ТРЕНДІ: ДӘСТҮРГЕ ОРАЛУ МА, ҚОЗҒАЛЫС ПА?

«ӘЙЕЛ – БІР ҚОЛЫМЕН БЕСІКТІ ТЕРБЕТСЕ, БІР ҚОЛЫМЕН ӘЛЕМДІ ТЕРБЕТЕДІ» ДЕГЕН СӨЗ БАР ДЕСЕ ДЕ, ҚАЗІРГІ ТҮСІНІК ӨРТҮРЛІ. KEY ҚЫЗ-КЕЛІНШЕКТЕР БЕСІК ТЕРБЕТИП, ОТБАСЫ, ОШАҚ ҚАСЫНДА БОЛУДЫ ҚАЛАСА, KEYБІРІ ҚЫЗМЕТ ІСТЕП, МАНСАП ИЕСІ БОЛЫП, ҚОС ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ ҚАТАР АЛЫП ЖҮРУДІ ҚАЛАЙДЫ. 2024 ЖЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ЕҢ БЕДЕЛДІ СӨЗДІКТЕРДІҢ БІРІ – CAMBRIDGE DICTIONARY ОНЛАЙН-НҰСҚАСЫНА 6 МЫҢ ЖАҢА СӨЗ ҚОСТЫ. ОЛАРДЫҢ АРАСЫНДА ТІКТОК ЖЕЛІСІНЕН ТАРАЛҒАН ЖАСӨСПІРІМДЕР СПЕНГІ ДЕ БАР. СОНЫҢ ІШІНДЕ TRADWIFE («ДӘСТҮРЛІ ӘЙЕЛ») ҰҒЫМЫ ЕРЕКШЕ НАЗАР АУДАРТТЫ. TRADWIFE СӨЗІ ОТБАСЫНДА ӨЗ ЕРКІМЕН ДӘСТҮРЛІ ГЕНДЕРЛІК РӨЛДЕРДІ АТҚАРАТЫН ӘЙЕЛДІ СИПАТТАЙДЫ. МЫСАЛЫ, ҮЙ ШАРУАСЫМЕН АЙНАЛЫСЫП, БАЛА ТӨРБИЕЛЕЙДІ. KEYІНГІ УАҚЫТТА МҰНДАЙ ӘЙЕЛДЕР ЖАЙЛЫ ВИДЕОБЛОГТАР ТІКТОК ПЕН БАСҚА ДА ПЛАТФОРМАЛАРДА КЕҢ ТАНЫМАЛ БОЛА БАСТАДЫ. БҰЛ ҚАНДАЙ ТРЕНД? ДӘСТҮРГЕ ОРАЛУ МА, ӨЛДЕ ИДЕОЛОГИЯ МА? ОСЫ ТАҚЫРЫПТЫ ҚАУЗАП КӨРМЕКПІЗ.

Жалғасы 4-бетте

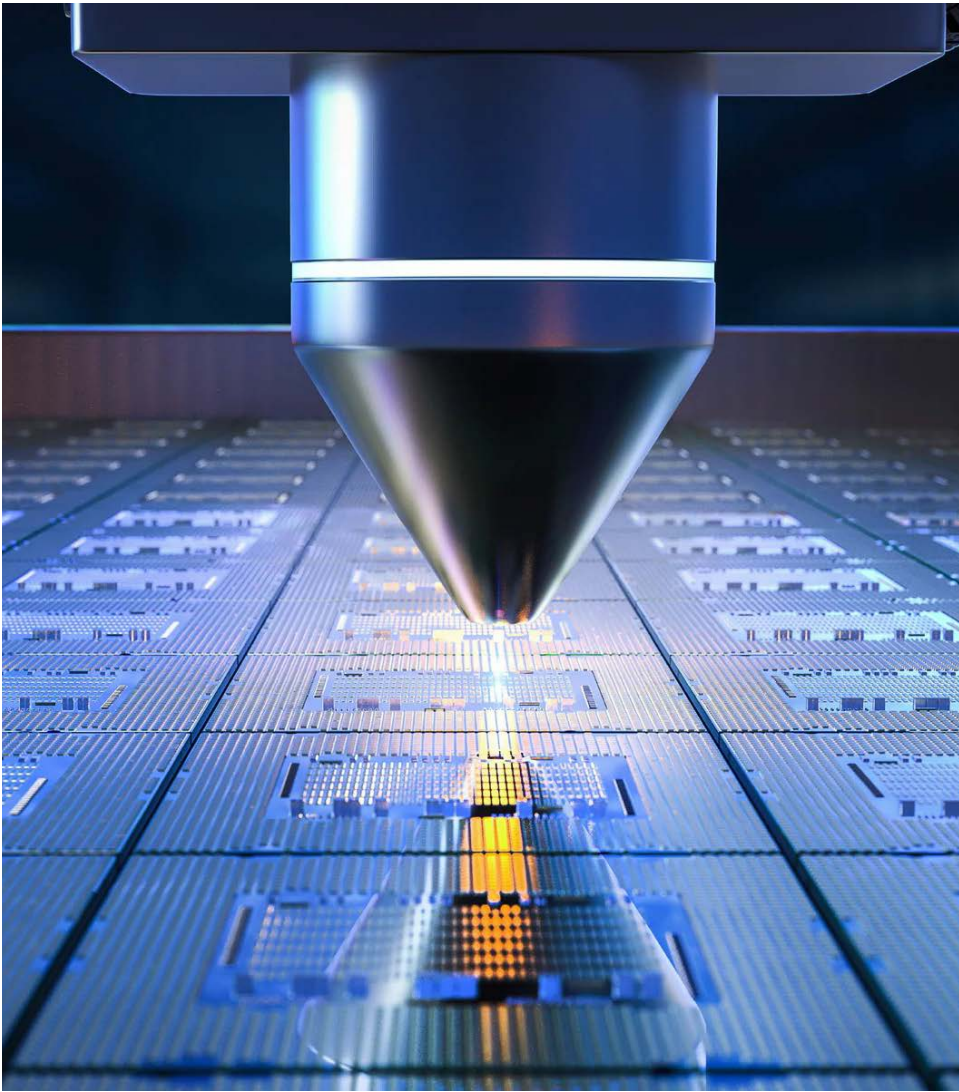

ӘЛІШЕР НАУАИДЫҢ ҚОЛЖАЗБАСЫ ҚАЗАҚСТАНҒА ҚАЛАЙ КЕЛДІ?

ҚОЛЖАЗБА ИЕСІНІҢ МЫНАНДАЙ МЕНШІКТІК ЖАЗБАСЫ БАР: «УШБУ КИТАБ БИЗИМ МУЛ-КИМИМЗ, МИЛАД-Е МАСИХ ИЛЕ 1918 САНЕДЕ ДАХИЛ УЛДУ. МУХАММАД ХАЛИЛ БИН МУЛЛА МУХАММАД ФАТИХ КАРМИШЕВ АЛ-САМАРИ ИЛМИНИ СУММА АЛ-КУЛЖАУИ» – «БҰЛ КІТАП – 1918 ЖЫЛЫ МӘСІХТІҢ (ИСА) ТУҒАН ШАҚТА АЛЫНҒАН БІЗДІҢ МЕНШІГІМІЗ. [ИЕСІ] МҰХАММЕД ХАЛИЛ МУЛЛА МҰХАММЕД ФАТИХ КАРМИШЕВ САМАРЧАННЫҢ ҰЛЫ, ИЛЬМИНЕЛІК, KEYІНІРЕК ҚҰЛЖА».

8»

– Бұған дейін қарапайым прототиптеріміз болғандықтан, бейімделу тез жүрді. Бәрінен де сол прототиптер негізінде жетілдірілген өнімді зауыттан өндіріп шығаруға көп уақыт кетті. Сыйымдылығына келсек, 64 биттік процессор. Процессордың жадын үлкейтіп, қосымша компоненттер қосса көптеген функцияға икемдеп пайдалануға болады. Қарапайым тілмен айтсақ, функционалы шағын, қарапайым компьютертекстес техникаларға қолдану тиімді болмақ. Ал сіз сұрап отырған iPhone өндірісіне қолданылатын чип жасайтындай білімге жету үшін осы қарқынмен кемінде 3-4 жыл тынбай еңбектену керек болатын шығар. Түпкілікті мақсатымыз да – сондай деңгейге жету. Бұл жерде ең басты құндылық – қазақстандық мамандардың микрочиптерді өз бетімен дизайндап, бағдарламалай алатын құзыретті игеруінде. Ал микрочипті қолданыс мақсатына қарай икемдеп жетілдіру, құрылымын күрделендіру – уақыттың еншісіндегі дүние, – деген еді Нұрсұлтан Қабылқас өнімді таныстыру үшін өткізген іс-шарада.

Бұдан бөлек, былтыр Семейде электроника мен чип өндірісін дамытатын жаңа индустриялық парктің құрылысы басталған еді. Жобаны Қазақстан мен қытайлық инвесторлар бірігіп

ЧИП БӘСЕКЕСІ:

Ділда УӘЛИБЕК

Осы тұста жаһандық нарықтың тағы бір тренді айқындала түсті: сұраныс ұсыныстан озып барады. Тіпті, технологиялық амбициясы жоғары жобалар бұл алшақтықты одан әрі ұлғайтуы мүмкін. Илон Масктың Tesla бастамасы соның дәлелі. Оның жоспары – жылына 1 тераваттқа дейін өнім шығаратын, әлемдегі ең ірі чип зауытын салу. Бұл тек өндіріс емес, болашақ инфрақұрылымның негізі ретінде қарастырылып отыр. Ғарышқа жаппай жүк тасу, күн энергиясымен жұмыс істейтін спутниктер, миллиондаған гуманоид роботтың бәріне бұрын-соңды болмаған қуатты есептеулер қажет. Масктың бағалауынша, тек роботтардың өзіне ғана жүздеген гигаватт есептеу қуаты қажет. Ал спутниктер деңгейінде бұл сұраныс тераваттқа жетеді. Қазіргі өндіріс көлемі мұндай сұранысты қанағаттандыруға қауқарсыз. Маск сол олқылықтың орнын толтырмақ. Бірақ бұл әзірге жоспар ғана.

АЛҒАШҚЫ ҚАДАМ ЖАСАЛДЫ

Мемлекеттер арасындағы бәскеге қарамастан, жартылай өткізгіштер өндірісінің тағы бір ерекшелігі – оның толықтай жаһанданғанында. Бір чиптің артында ондаған елдің еңбегі тұрады. Кремний бір елде өндіріліп, басқа мемлекетте табақшаға айналады, ал интегралды схемалар үшінші елде басылады. Одан кейін өнім сынақтан өтіп, қапталып, басқа өңірлерде құрылғыларға орнатылады. Бұл процесс барысында бір ғана өнім бірнеше рет шекара кесіп өтеді. Яғни, бірде-бір елде толық өндіріс циклі жоқ. АҚШ чиптерді жобалайды, Тайвань және Оңтүстік Корея оларды шығарады, ал жабдықты Нидерланды мен Жапония жеткізеді. Күрделілігі мен құнына байланысты барлық өндірісті локализациялау, саланы толық бақылауға алу мүмкін емес. Бірақ оның белгілі бір бөліктерін игеру стратегиялық артықшылыққа айналары анық.

Мұны біз де үлкен мүмкіндікке айналдыра аламыз. Елімізде, атап айтқанда Ұлытау мен Жетісу өңірлерінде сапасы жоғары кварцтың мол қоры бар, ол қымбат маркалы кремний өндірісіне жарамды. Әрине, толыққанды чип өндірісін құру – тым қымбат және күрделі жұмыс. Біраз шикізат, логистика, өңдеу және транзит бағыттарындағы орнымызды нықтауға әбден болады.

БІЗДІҢ ОРНЫМЫЗ ҚАЙ ЖЕРДЕ?

Нұрсұлтан Қабылқас. «Designed in Kazakhstan» микрочипі

Оның үстіне, орта дәліз ретіндегі рөлміз бізге қосымша басымдық бере алады.

Бұл бағытта біз алғашқы қадамды жасадық та. Былтыр профессор Нұрсұлтан Қабылқас пен шәкірттері жобалап шығарған Designed in Kazakhstan деген таңбасы бар микрочип таныстырылған болатын. Интеллектуалдық өнімді материалдық өнімге айналдыру үшін Тайваньдағы өндіріс ошағымен әріптестік орнатып, бір жылдың ішінде қазақстандық ғалымдардың дизайны бойынша микрочип жасалған. Nazarbaev University-дің микросхема мамандарын дайындау бастамасы Қытайдың «Бір студент – бір микрочип» бастамасымен үндес болып шығып, Юннан Бао қазақстандықтарға сапалы орта құру үшін көмек қолын созған.

Профессор Нұрсұлтан Қабылқас чип жасау процесін «жаһандық индустрияға апаратын соқпақ» деп сипаттаған еді. Оның айтуынша, команда дайын процессорды үш ай ішінде жобалап, сынақтан өткізген. Бұл уақыттың ішінде ең күрделі кезең дизайн емес, өндіріс болған.

МҰНЫ БІЗ ДЕ ҮЛКЕН МҰМКІНДІККЕ АЙНАЛДЫРА АЛАМЫЗ. ЕЛІМІЗДЕ, АТАП АЙТҚАНДА ҰЛЫТАУ МЕН ЖЕТІСУ ӨңІРлерінде САПАСЫ жоғары КВАРЦТЫҢ МОЛ ҚОРЫ бар, ОЛ ҚЫМБАТ МАРКАЛЫ КРЕМНИЙ Өндірісіне ЖАРАМДЫ. Әрине, ТОЛЫҚҚАНДЫ ЧИП Өндірісін ҚҰРУ – ТЫМ ҚЫМБАТ ЖӘНЕ Күрделі Жұмыс. Бірақ ШИКИЗАТ, ЛОГИСТИКА, Өңдеу ЖӘНЕ ТРАНЗИТ БАҒЫТтарындағы ОРНЫМЫЗДЫ НЫҚТАУҒА Әбден БОЛАДЫ. ОНЫҢ Үстіне, Орта дәліз ретіндегі рөлміз бізге ҚОСЫМША БАСЫМДЫҚ БЕРЕ АЛАДЫ.

жүзеге асырып жатыр. Бұл бастама Абай обысы делегациясының Қытайдың Шыңжаң өлкесінің Алтай қаласында өткен халықаралық «Үлкен Алтай» субөңірлік конференциясы аясында қол қойылған келісімдердің алғашқы нақты нәтижесі деп жарияланған болатын.

Кәсіпорында микросхемалар, оптоэлектронды модульдер, интеллектуалды хост-контроллерлер, қуат блоктары, энергия үнемдейтін шамдар мен электрондық дисплейлер өндірілмек. Жобаның жалпы құны 50 миллион АҚШ долларына жетеді және 2025-2028 жылдары үш кезеңде іске қосылады деп жоспарланған. Құрылыс кезеңінде 140 адам жұмысқа тартылса, зауыт толық іске қосылған соң 500-ден астам тұрақты жұмыс орны ашылады.

Сондай-ақ зауыт Семейдегі IT және жаңа технологиялар колледжімен ынтымақтастық орнатып, студенттерді өндірістік тәжірибеден өткізіп, кейін тұрақты жұмысқа қабылдауды жоспарлап отыр. Жаңа өндіріс орны Қазақстан нарығына ғана емес, ТМД елдері мен Еуропаға экспортқа да шығуға да үмітті.

• ПІКІР

Руслан СҰЛТАНОВ, экономист:

МИКРОЭЛЕКТРОНИКА ҰЛТТЫҚ МАҚТАНЫШҚА АЙНАЛМАУЫ КЕРЕК

– Қазір өз болашағын ойлайтын әрбір ел чип туралы айта бастады. Себебі чип – цифрлық экономиканың негізі. Оларсыз өнеркәсіп те, байланыс та, қорғаныс та жоқ. Мақсат та түсінікті, барлығы чип жасағысы келеді. Бірақ күрделі технологиялардың шынайы логикасы басқаша. Бұл ақша мәселесіне де, саяси ерік мәселесіне де, тіпті стратегия мәселесіне де тірелмейді. Бұл ин-

титуттарға, кадрға және жаһандық технологияларға деген қолжетімділікке сын. Бұл сыннан өте алмаған өндіріс бос жабдыққа және даулы істерге айналады. Бұл үрдіс барған сайын айқынырақ көрініп отыр, сондықтан ол еліміз үшін де маңызды.

Кейінгі жылдары мемлекеттер микроэлектроникаға орасан зор қаржы құйды. Субсидия көбейді. Қор ұлғайды. Мақсат зорая түсті. Бірақ нәтиже біркелкі болмады. Саланың жетілген сегменттерінде өсім тезірек жүрді. Ал ең күрделі сегменттерде прогресс баюлады. Технологиялық талап неғұрлым жоғары болса, күту мен шындықтың арасы соғұрлым алшақ болды. Бұл кез-дейсоқтық емес. Саланың табиғаты сондай деуге болады.

Чип өндірісі бір ғана технология, тұтас тізбек. Дизайн, материалдар, жабдық, литография, қаптау, тестілеу, бағдарлама орнату, кадр. Әр элемент жылдар бойы жиналған тәжірибені талап етеді: білімге қолжетімділікті, жаһандық тізбекке кірігуді. Мұнда бір сатыны аттап өту, жабылып қуып жету мүмкін емес. Толық циклды жалғыз өзің жасауға тырысу сын-қатерді күрт арттырады.

Шын мәнінде ірі экономикалардың өзі барлық тізбекті тұтас бақылай бермейді. Олар сегмент тандайды. Бұл әлсіздік емес, бірақ саяси дискурста дербестік, егемендік, өзін-өзі қамтамасыз ету сияқты басқа логика басым болады. Күрделі технологияларда бұл логика физика мен экономикаға тіреледі.

Микроэлектрониканы жедел дамытуға тырысқан тәжірибеден қайта-қайта бір нәтиже байқаймыз: ақша тез бөлінсін, жобалар дабырамен басталады, өңірлер нәтиже көрсетуге асығады, фабрикалар салынады, жабдық сатып алынады, бірақ бірнеше жылдан кейін күрделі жайт алдан шығады. Кадр жоқ, негізгі технологияға қолжетімділік жоқ, тұрақты сұраныс жоқ, нарыққа жол жоқ. Осылайша, жоба тоқтап қалады. Кейде мәңгіге тоқтап қалады.

Басты проблема ақшада емес. Проблема – институттарда. Күрделі технологиялар имитацияны кешірмейді. Мұнда шаршы метрмен немесе инвестиция көлемімен есеп беру мүмкін емес. Нәтижесі біреу – не нарық жұмыс істейді, не істемейді. Басқарудағы, бақылаудағы немесе сараптамадағы кез келген әлсіздік бірден ұлғайып шыға келеді. Серіктесті таңдаудағы қателік, технологияны бағалаудағы қателік, уақытты есептеудегі қателік, осының бәрі өте қымбатқа түседі.

Еліміз бұл тәжірибеден маңызды сабақ алуға тиіс. Экономикамыз ашық, нарық көлемі шағын, ал кадр қоры шектеулі. Сондықтан күрделі технологияға салынатын кез келген инвестиция салқын есепті, нақты бағалауды қажет етеді. Біз тізбектің қай бөлігінде тиімді жұмыс істей аламыз, ал қай бөлігінде осалмыз – осыны анық білу маңызды.

Технологияға қолжетімділік те – шешуші фактор. Микроэлектроника саласында ешқашан толық еркіндік болмаған: экспорттық шектеулер, лицензиялар, стандарттар мен патенттер – шындықтың бір бөлігі. Қолжетімділік тарылған кезде субсидия қанша болса да, даму баюлайды. Әсіресе, технологиялық тар бағыттарда бұл айқын көрінеді. Ақша жабдықты алмастырмайды, жабдық ноу-хауды алмастырмайды, ал ноу-хау адамдарсыз пайда болмайды.

Кадр мәселесінің де айрықша орны бар. Микроэлектроника маманданған мыңдаған инженерді қажет етеді. Оларды екі жылда дайындау мүмкін емес, бір жақтан әкеле де алмаймыз. Мұндай кадрлар ондаған жылда қалыптасады. Дамыған елдерде кадр ақшадан да маңызды рөл атқарған. Мемлекет стратегияда қателессе де, мықты командалар бағытты түзетуге септеседі. Ал бізде алдымен жоба, кейін университет, содан кейін даярлау бағдарламасы. Ал күрделі технологияда бәрі керісінше: алдымен адамдар, содан кейін жобалар. Бұл ережені елемей кез келген инвестицияны сын-қатерге айналдырады.

Тағы бір қауіп – саланы саясаттануы. Микроэлектроника ұлттық мақтанышқа айналғанда, орындаушыларға түсетін қысым күшейеді. Тез нәтиже күтеміз, есептер әдімеленеді, проблемалар жасырылуы мүмкін. Сараптама екінші орынға ығысады. Күрделі технологияда қиындықтар мен проблемаларды ертерек білу – қауіптің алдын алудың негізгі шарты.

Сегментті дұрыс таңдау да аса маңызды. Алдыңғы қатарлы технологиялық түйіндерге бірден кіруге тырысу көбіне сәтсіздікке апарады: кедергі жоғары, бәсеке қатал, қателер кешірілмейді. Тұрақты стратегия жетілген сегменттерге сүйенеді: қаптау, тестілеу, арнайы чиптер, маңызды шешімдер. Мұнда кіру жеңіл, экономикасы түсінікті, кадр қолжетімді, экспорттық мүмкіндіктер де нақты.

Сонымен қатар қорлар мен жобаларды басқару – шешуші мәселе. Микроэлектроника саласында басқарудағы қателік өте қымбатқа түседі. Егер шешімдер тәуелсіз сараптамасыз қабылданса, бақылау әлсіз болса немесе KPI нақты нәтижелердің орнын басса, сала өз бетінше өмір сүре бастайды. Жобалар көбейеді, ақша жұмсалады, бірақ нәтиже болмайды.

Күрделі технологияға барсақ, ерекше ереже қажет: тәуелсіз техникалық аудит, капиталдық шығынды қатаң бақылау, ашық бенефициарлар, шынайы мерзімдер, қажет болған жағдайда жобаны жабуды дайындық. Позитивті жағы да бар: күрделі технология әрдайым толық циклді талап етпейді. Ол – құзырет мәселесі. Тізбектің бір ғана сегментіне қатысу да нәтиже береді: кадрлар дайындау, экспорт, әлемдік экономикаға кіру мүмкіндігі ашылады. Бірақ бұл тек таңдау салқын есеппен жасалған жағдайда ғана жүзеге асады.

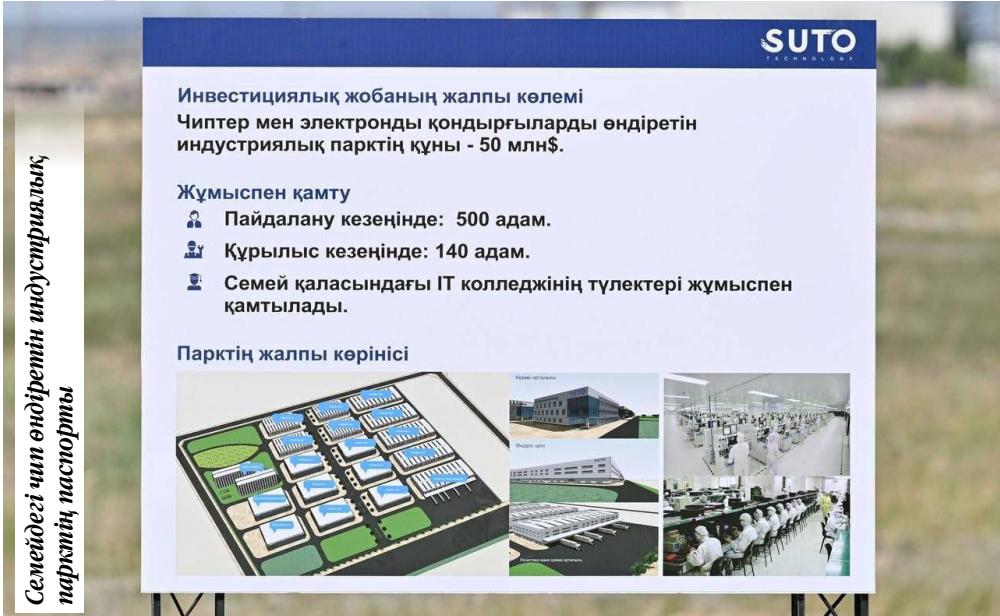
Микроэлектроника – мемлекеттің қаншалықты есейгенін тексеретін мінсіз сынақ. «Жоқ» деп айта алу, шектеуді мойындай алу, бағытты дұрыс таңдай алу, ұзақ ойнай алу – сынақтың талаптары. Оны орындауға бәрі дайын емес. Бірақ оны елемей – одан да қауіпті.

Біздің өз-өзімізге қоятын сұрағымыз басқаша болуы керек: біз өз чиптерімізді жасай аламыз ба деп емес, біз жаһандық тізбектің нақты қай бөлігінде қауқарлы бола аламыз және осы таңдау үшін қажетті институтты құра аламыз ба деген сұрақ туындауы керек. Сол сұраққа берілетін жауап күрделі технологияға салынған инвестиция өсім әкеле ме, әлде қымбат сабаққа айнала ма, соны анықтайды.

PS.

ОСЫЛАЙША, ЖАРТЫЛАЙ ӨТКІЗГІШ ЖАРЫСЫНДА БІЗ ДЕ АЛҒАШҚЫ ҚАДАМДАРДЫ ЖАСАДЫҚ ДЕГЕНМЕН ЧИП ТӨНДІРЕГІНДЕГІ БӘСЕКЕ БІЗГЕ БІР НӘРСЕНІ АНЫҚ КӨРСЕТІП ОТЫР. ХХІ ҒАСЫРДА ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЫҚПАЛ БІР ҒАНА ФАКТОРМЕН ӨЛШЕНБЕЙДІ. БҰЛ, ЕКІНШІ ЖАҒЫНАН ҮЛКЕН МҰМКІНДІК КӨЗІНЕ ДА АЙНАЛА АЛАДЫ. НЕГІЗГІ КАПИТАЛ – ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ТІЗБЕКТЕГІ ОРНЫН.

Семейдегі чип өндіретін индустриялық парктің пәсіпорты

ІРІ БИЗНЕС ӨКІЛДЕРІ «AMANAT» МҮШЕСІ АТАНДЫ

Бұл туралы Мәжіліс спикері, «АМАНАТ» партиясының төрағасы Ерлан Қошанов кәсіпкерлік мәселелері жөніндегі үйлестіру кеңесінің кеңейтілген отырысында мәлімдеді. Іс-шараға мыңдаған компания мен миллиондаған адамды біріктіретін бизнес-қоғамдастық пен ірі салалық қауымдастықтардың өкілдері қатысты. Партия мен бизнес елдің тұрақты әрі орнықты дамуы үшін, кәсіпкерлерге жаңа мүмкіндіктер жасау, экономиканың өсуін қамтамасыз ету және қазақстандықтардың табысын арттыру бағытында бірлесіп жұмыс істейтін болады. Отырысқа партияның өңірлік филиалдары бейнеконференцбайланыс арқылы қосылды.

Өз сөзінде Ерлан Қошанов кейінгі жылдары Президент жаңа мемлекеттік модельді дәйекті түрде қалыптастырып отырғанын атап өтті. Ол – қуатты экономикаға, әділдікке және жұмыс орындарын ашып, инвестиция тартатын, елді алға жетелейтін кәсіпкерлерді нақты қолдауға бағытталған. Референдумда азаматтар кеңінен қолдаған жаңа Конституция осы бағытты саяси әрі қиынды тұрғыда бекітті. Бұл ретте партия мен бизнестің ортақ мақсаты – Прогрессивті әрі Әділетті Қазақстан құру. Сондықтан «АМАНАТ» бизнес өкілдерімен күш біріктіріп, ел мен оның азаматтарының игілігі жолында бірлесіп жұмыс істеуге дайын.

– Партияның тәжірибесі, әлеуеті және жұмыс істеуге деген ұмтылысы бар. Біз

әрдайым Президент саясатының алдыңғы шебіндеміз. Ел тарихындағы маңызды кезеңдерде саяси институттардың басын біріктіріп келеміз. Белсенді азаматтарға арналған жұмыс алаңдарымыз бар. Жастар қанаты мен әйелдер қанаты жұмыс істейді. Олар ел аумағында ондаған мың адамды біріктіреді. Бұл – партиямыздың өзегін құрайтын электорат. Бизнес те партияны өз серіктесі ретінде көруі керек. Бізге сенім білдіріп, мұнда олардың дауысы естілетініне, мәселелері нақты қаралып, шешімін табатынына көз жеткізуі қажет. Сондықтан партияның жеке Кәсіпкерлер қанатын құруды ұсынамын, – деді партия Төрағасы.

Ерлан Қошанов партияның бизнеспен бірлескен жұмысында елеулі тәжірибе

жинақтағанын атап өтті. Бұл бағытта бизнестің мүддесін жүйелі қорғау және кәсіпкерлер қауымдастығымен тұрақты диалог орнату ісінде тиімді алаңға айналған партия жанындағы Үйлестіру кеңесі маңызды рөл атқарады. 30-дан астам отырыс өткізіліп, онда нарыққа қол жеткізу мен қаржыландырудан бастап, салықтық және инфрақұрылымдық реттеуге дейінгі 190-ке жуық мәселе қаралды. Кеңестің тиімді жұмысына Премьер-Министрдің орынбасары – Ұлттық экономика министрі Серік Жұманғариннің тең төраға ретінде тікелей қатысуы ықпал етуде.

Өңірлерде де осындай партиялық кеңестер белсенді жұмыс істейді. Жақын арада кеңестер жергілікті бизнестің проблемалық мәселелерінің тізілімін қалыптастырып, әкімдіктер мен барлық мүдделі мемлекеттік органдардың қатысуымен оларды жүйелі түрде шешуге күш салады. Қажет болған жағдайда бұл мәселелер республикалық деңгейге шығарылады. Партия өңірлік кеңестер жұмысына ең белсенді кәсіпкерлерді тартатын болады. Алдағы уақытта олар партияның кадрлық резервіне енгізіледі.

«АМАНАТ» партиясы сондай-ақ бизнеске қолдау көрсетудің цифрлық құралдарын күшейтуде. Ashyq Amanat аналитикалық платформа іске қосылады. Бұл

сервис еліміздегі кәсіпкерлердің проблемалық мәселелерін біріктіріп, партия, Үкімет және бизнес қауымдастығы арасындағы нақты әрі тиімді диалогтың құралына айналуға тиіс.

Мәжіліс Төрағасы бизнес өкілдерімен белсенді жұмысты Мәжілістегі партия фракциясы жүргізіп отырғанын атап өтті. Парламентте көпшілік дауысқа не фракция ретінде кәсіпкерлікті қолдауға, ашықтықты арттыруға және әкімшілік кедергілерді азайтуға бағытталған заңдарды жетілдіріп, олардың орындалуын бақылайды. Мәселен, бизнес қауымдастықпен және «Атамекен» ҰКП-мен пәндік диалог жаңа Салық, Құрылыс кодекстері, мемлекеттік сатып алу туралы заң жобаларын әзірлеу кезінде құрылды.

Жаңа Кәсіпкерлер қанатының қызметі аясында бұл өзара іс-қимыл жүйелі түрде күшейтілетін болады. Фракцияда бизнес саласындағы белсенділермен тұрақты байланыс орнататын жауапты депутаттар бекітіледі. Олар кәсіпкерлер бастамаларын заңнамалық тетіктер мен депутаттық сауалдар арқылы ілгерілетіп, заң жобаларын әзірлеу жөніндегі жұмыс топтарына бизнес өкілдерін тартумен айналысады.

Әлі ҒАЛЫМ (фото)

Отырыс барысында ҚР Премьер-Министрінің орынбасары – Ұлттық экономика министрі Серік Жұманғарин кәсіпкерлердің өтініштерімен жұмыс жүйелі өзгерістерге алып келуге тиіс екенін атап өтті. Оның айтуынша, бүгінде басты міндеті – жекелеген мәселелерге жауап беруден ережелер мен реттеу деңгейіндегі шешімдерге көшу.

социациясы» басқарма төрағасы Талғат Темірханов партия қатарына қосылды.

Кездесу қорытындысы бойынша Мемлекет басшысының алғаш хаттары мен партиялық наградалары партия жанындағы Үйлестіру кеңесінің мүшелеріне және бизнес-қоғамдастық өкілдеріне ел дамуына қосқан үлесі үшін салтанатты түрде табыс етілді.

КӨППӘТЕРЛІ ҮЙЛЕРДІҢ МӘСЕЛЕСІН ШЕШЕТІН ЖОБА

Түркістан облысында «АМАНАТ» партиясының TURGYNDAR AMANATY жобасы аясында «ҮЙДІ БАСҚАРУ: ЖАУАПКЕРШІЛІК, СЕНІМ, НӘТИЖЕ» СЕМИНАР-ФОРУМЫ ӨТТІ. ОНЫҢ БАРЫСЫНДА КӨППӘТЕРЛІ ТҮРҒЫН ҮЙЛЕРДЕГІ ТҮЙТКІЛДІ МӘСЕЛЕЛЕРДІ ШЕШУ, ТҮРҒЫНДАРҒА ЖАЙЛЫ ЖАҒДАЙ ЖАСАУ БАҒЫТЫНДАҒЫ БАЙЫПТЫ БАСТАМАЛАРҒА БАСА НАЗАР АУДАРЫЛДЫ.

«АМАНАТ» партиясының Хатшысы Ержан Жылқыбаев аталған жобаның мәні мен маңызына тоқталып, артықшылығы туралы баяндады. Оның айтуынша, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы инфрақұрылымын басқарудың жаңа моделін қалыптастыруды көздейтін реформалар әрбір қала тұрғынының өмір сапасына тікелей әсер етеді. Жоба тарифтерге, абаттандыруға, жарықтандыруға, лифтілерге, интернетке, қауіпсіздік мәселелеріне қатысты жүйелі шешімдер қабылдануына ықпал етеді.

«АМАНАТ» партиясының бастамасымен өңірлерде көппәтерлі тұрғын үйлерге қатысты өзекті мәселелерді шешуді көздейтін TURGYNDAR AMANATY жобасы қолға алынды. Түркістан облысында құрылыс саласы қарқынды дамып келеді. Мысалы, облыс орталығы – Түркістан қаласында жаңа шағын аудандардың іргесі қаланып, 422 тұрғын үй бой көтерді. Біз бүгін Түркістан облысында мүлік иелері бірлестіктері мен пәтер иелері кооперативтері төрағаларының қатысуымен осы жобаны талқылап, алдағы бірлескен жұмысымыздың басым бағыттарын айқындау үшін жиналып отырмыз», – деді ол.

Оның айтуынша, жобаның басты мақсаты – қолайлы, қауіпсіз, жайлы әрі заманауи қалалық орта қалыптастыру және тұрғындардың белсенділігін арттыру. Бұл

бағытта жүйелі жұмыс жүргізілуде. Жыл басынан бері осындай форум-семинарлар Қарағанды, Ақмола, Павлодар облыстарында өтіп, өз тиімділігін көрсетті. «АМАНАТ» партиясы бұл бағытта OSI-SKILLS форматында МИБ, ПИК төрағаларына оқыту-семинарларын ұйымдастыру, олардың жұмысын жүйелейтін қалалық кеңестер құру, депутаттардың тұрғындар алдында есеп беруін жолға қою, қала әкімдіктерімен меморандум жасау, «Таза Қазақстан» акциясы аясында абаттандыру жұмысын ұйымдастыру, халық қатысатын бюджет бағдарламасын іске асыру, үздік тұрғын үйлерді анықтайтын байқаулар өткізу, тұрғын үйді басқару ұйымдарының санатынан кадрлық резервті жасақтау және бастауыш партия ұйымдарын құру бастамаларын жүзеге асырады. Сондай-ақ басқосу барысында TURGYNDAR AMANATY жобасы шеңберінде Түркістан облысында фронт-офис ашу мәселесіне де баса мән берілді.

Осы орайда, Түркістан облысының әкімі Нұралхан Көшеров бұл басқосу өңірдегі тұрғын үйді басқару жүйесін жетілдіруге, өзекті мәселелерді ортаға салып, тиімді шешімдер қабылдауға тың серпін береріне сенім білдірді. Өңір басшысының айтуынша, қоғамдағы өзекті тақырыптардың бірі – көппәтерлі тұрғын үйлерді тиімді басқару.

«Бүгінде облыс аумағында 1 877 көппәтерлі тұрғын үй бар. Соның ішінде, 1 620 тұрғын үй кондоминиум нысаны ретінде тіркелсе, 243 үй – коммуналдық меншікте. Облыс орталығы – Түркістан қаласында көппәтерлі тұрғын үйлерді мүлік иелерінің басқару моделіне көшіріп, сервистік қызмет көрсету сапасын жаңа деңгейге көтеруді жоспарлап отырмыз. Осы күні облыс орталығында 4 басқарушы компания мен 7 сервистік қызмет көрсету мекемелері тұрғындарға тиімді қызмет көрсетіп келеді. Бұл ретте TURGYNDAR AMANATY жобасы

тәжірибе алмасу, өзекті мәселелерді талқылау және тиімді шешімдер қабылдау үшін маңызды мүмкіндік», – деді ол.

Бұл ретте, Мәжіліс депутаты, «АМАНАТ» партиясы фракциясының мүшесі Нұрсұлтан Байтілесов Түркістан облысы еліміздегі қарқынды дамып жатқан өңірлердің бірі екенін айтып, өңірде ауыл шаруашылығы саласында, инфрақұрылымды жаңғырту ісінде, әлеуметтік салада жүйелі жұмыс жүргізіліп жатқанына тоқталды.

«АМАНАТ» партиясы Мемлекет басшысының саяси тірегі ретінде барлық бастаманы өңірлерде ойдағыдай іске асыруға, халыққа түсіндіру және ашық талқылау жұмысын жүргізуге ерекше мән беріп келеді. Бұл – қабылданған шешімдердің нақты нәтиже көрсетуінің маңызды шарты. Осы ретте, ел Президенті тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық саласын жаңғыртуды стратегиялық басымдық ретінде айқындады. Инфрақұрылымды басқарудың тиімді, ашық әрі жауапты жүйесін қалыптастыру жөнінде нақты міндеттер жүктеді. Осы міндеттер «Тұрғын үй қатынастары туралы» Қазақстан Республикасының заңы аясында жүйелі жүзеге асырылуда. Аталған заң 2025 жылы 15 шілдеде қабылданды, 15 қыркүйектен бастап күшіне енді», – деді ол.

Депутаттың айтуынша, бұл өзгерістер тұрғын үйді басқару жүйесіндегі ережелерді түбегейлі жаңартып, жаңа талаптар мен жауапкершілік деңгейін қалыптастырды. Бұл тек салалық реформа емес, бұл – әр азаматтың өмір сапасына тікелей әсер ететін жүйелі өзгеріс. Оның пікірінше, елімізде тұрғын үй ауласын абаттандыру, коммуналдық қызметтердің сапасы мен қолжетімділігін арттыру, қауіпсіздік деңгейін күшейту және шаруашылық басқаруды жетілдіру бағытында кешенді жұмыстар қолға алынуда. Алайда бұл бастамалар тек инфрақұрылымды жақсарту ісімен шектелмеуге тиіс. Олар тұрғындардың өз ортасына деген жауапкершілігін, қоғамдық белсенділігін арттыруға негіз болуы маңызды.

Бұл кездесу ең алдымен кәсіби тұрғыда тәжірибе алмасуға, өзекті мәселелерді ашық талқылауға, тұрғындардың сұранысын ескере отырып, басқару сапасын арттыруға мүмкіндік берді. Семинар-форум сұрақ-жауап форматында жалғасып, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы мен тұрғын үйлерді басқару саласында кездесетін нақты проблемалар жан-жақты қаралды. Жергілікті тұрғын үйлерді басқарушы компаниялардың өкілдері, МИБ төрағалары, сала мамандары мен тәуелсіз сарапшылар өз тәжірибелерімен бөлісіп, тың шешімдері мен ұтымды ұсыныстарын ортаға салды.

Жиында сервистік мекемелердің қызмет тарифін қайта қарау, мүлік иелері бірлестіктеріне қатысты салық жеңілдіктерін ұсыну, тұрғын үй басқарушы компаниялар жетекшілерінің біліктілігін арттыру, өзара тәжірибе алмасу үшін жағдай жасау мәселелері бойынша түрлі сауал қойылды. Тұрғын үй жалдап тұратын азаматтар жалпыға бірдей тәртіп негізінде мүлік иелері бірлестіктеріне жарна төлеуі қажет екені айтылды. Тұрғын үйді басқару мәселелеріне қатысты ұсыныстар жолдауға, өзара тәжірибе алмасу үшін жағдай жасау мәселелері бойынша түрлі сауал қойылды. Тұрғын үй жалдап тұратын азаматтар жалпыға бірдей тәртіп негізінде мүлік иелері бірлестіктеріне жарна төлеуі қажет екені айтылды. Тұрғын үйді басқару мәселелеріне қатысты ұсыныстар жолдауға, өзара тәжірибе алмасу үшін жағдай жасау мәселелері бойынша түрлі сауал қойылды. Тұрғын үй жалдап тұратын азаматтар жалпыға бірдей тәртіп негізінде мүлік иелері бірлестіктеріне жарна төлеуі қажет екені айтылды. Тұрғын үйді басқару мәселелеріне қатысты ұсыныстар жолдауға, өзара тәжірибе алмасу үшін жағдай жасау мәселелері бойынша түрлі сауал қойылды.

Айта кетейік, осы облыстағы көпқабатты тұрғын үйлер негізінен Түркістан, Арыс, Кентау, Ленгір, Жетісай, Сарыағаш қалалары мен аудан орталықтары саналатын ірі елді мекендерде шоғырланған. Партияның Түркістан облыстық филиалына 2025 жылы 15 687 арыз-өтініш келіп түссе, соның 6 314-і немесе барлық өтініштердің 40,2 пайызы – тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық мәселесіне қатысты болды. 2026 жылы I-тоқсанда облыстық партия филиалы 3 310 арыз-шағымды назарға алды. Оның 1 437-сі немесе барлық өтініштің 43,4 пайызы – тұрғын үй қатынастары саласына қатысты болып отыр. Сондықтан осы семинар-форум мазмұнды әрі пайдалы алаңға айналып, бұл бағыттағы жұмысты жүйелеуге, түйткілді мәселелерді тиімді шешу жолдарын қарастыруға нақты мүмкіндік берді.

Басы 1-бетте

Наурызбек САРПА

GIRLBOSS ПЕН TRADWIFE

2010 жылдардың басында girlboss ұғымы кеңінен таралды. Бұл сөз алғашында жай ғана әлеуметтік желілердегі хэштег ретінде таралғанымен, уақыт өте келе тұтас бір идеологияға, тіпті қозғалысқа айналды. Оның негізінде әйелдердің өз тағдырын өзі басқаруға, мансапта табысқа жетуге, әрі сонымен қатар нәзіктігін жоғалтпауға деген ұмтылысы жатты. 2014 жылы София Аморозоның Girlboss кітабынан кейін бұл ұғым тек бизнес саласында ғана емес, күнделікті өмір философиясына айналды. Аморозоның қарапайым eBay сатушысынан табысты компания басшысына дейінгі жолы – мыңдаған жас қыз-келіншекке шабыт берді. Girlboss идеясының түпкі мәні – әйел адамның өз мүмкіндіктеріне сенуі, тәуелсіз болуы және қоғамдағы қалыптасқан шектеулерді бұза білуі. Бұл қозғалыс әйелдердің тек отбасы аясында ғана емес, іскерлік әлемде де өз орнын таба алатынын айқын көрсетті. Олар стартаптар ашты, ірі компанияларды басқарды, креативті индустрияда жаңа бағыттар қалыптастырды. Дегенмен уақыт өте келе girlboss қозғалысы сынға ұшырай бастады. Кейбір сыншылар оның тек белгілі бір әлеуметтік топтағы, яғни көбіне қалалық, білімді, мүмкіндігі бар әйелдердің ғана тәжірибесін көрсететінін айтты. Сондай-ақ «барлығына қол жеткізуге болады» деген ұран кей жағдайда шынайы өмірдің күрделілігін елемейтіндей көрінді. Кейбір сыншылар бұл ұғымды капитализм мен патриархаттың кемшіліктерін жоюдың орнына, әйелдердің сондай жүйеде «өмірші» болуға тырысуы деп санайды. Қазір бұл термин көбіне әлеуметтік желілерде ирониялық мәнде қолданылғанымен, girlboss феномені өз дәуірінің маңызды мәдени белгісі ретінде тарихта қалды. Ол әйелдердің өзін-өзі тануына, өз даусын табуына және батыл қадам жасауына серпін берді.

Дәл осы құбылысқа қарсы мән ретінде 2020 жылдың басында Tradwife термині де танымал болып үлгерді. Ол ағылшын тіліндегі traditional wife сөзінен шыққан, яғни «дәстүрлі әйел» деген мағынаны білдіреді. Tradwife бағытын ұстанушылар көбінесе Америкадағы 1950 жылдардағы үй шаруасындағы әйелдерді мысалға алады. Олардың түсінігінде мұндай әйелдер күні бойы сәнді көйлек киіп, үйде жеңіл әрі әдемі қозғалып, тұрмысты да, бала тәрбиесін де оңай атқарады, ал кешке күйеуін кешкі ас әзірлеп күтіп алады. Мұндай образды сол кездегі шыққан «Степфорд әйелдері», «Уайымдама, жаным», «Плезантвилъ» фильмдерінен байқауға болады.

ДӘСТҮРЛІ ӘЙЕЛДЕР:
ОЛАР КІМДЕР?

Мұнда ер адам – асыраушы, ал әйел – жар және ана. Олар өмірін толықтай отбасына арнап, мансап пен жұмысты елемейді. Tradwife ұғымы британдық Алёна Кейт Петтиттің «This Morning» таңғы шоуына берен сұхбатында өзін «дәстүрлі әйелмін» деп атағанынан кейін кеңінен танымал бола бастады. Оның бұл өмір салтын насихаттайтын жеке сайты да бар. Бірақ ол мұндай өмір салтын ұстанып, әлеуметтік желіде белсенді болған жалғыз жан емес еді. Бұл бағытта танымал аккаунт көп. Мысалы, бұрынғы балерина Ханна Райттың Instagram-дағы блогына 10 миллион адам жазылған, ал TikTok-та 9,8 миллионға жуық. Сондай-ақ модель Нара Смиттің де екі платформада миллиондаған оқырманы бар.

«Тренд неге танымал болды?» деген сұраққа сарапшылар бірнеше ой айтады. Сарапшылардың пікірінше, бұл тренд cottagecore эстетикасының ықпалымен таралған.

Біріншіден, бұл әдемі көрініс адамның назарын ерекше тартады. Көпшілікке әдемі киінген әйелдің ас үйде жүріп, балалар мен үй жануарларының ортасында тіршілік еткенін көру ұнайды. Мұндай видеолар көңіл-күйді тыныштандырып, демалдырады.

Екіншіден, пандемия әсері. Бұл трендтің өрлеуі коронавирус кезеңімен тұспа-тұс келді. Адамдар ұзақ уақыт үйде отырып, табиғатқа, жерге, қарапайым өмірге – бау-бақша, үй жануарлары сияқты дүниелерге жақындауды қалады. Бұл – ауыл өмірін, қарапайымдық пен еркіндікті романти-

зациялайтын бағыт. Адамдар үздіксіз жетістікке ұмтылудан шаршап, жеке уақытын бағалай бастады, шекараларын айқындап, «тәулік бойы жұмыс істеу ғана табысқа жеткізеді» деген түсінікке қарсы шыға бастады.

Үшіншіден, гендерлік әлеуметтік рөлдер. Бұл тренд ерлерге де, әйелдерге де ұнады, бірақ әртүрлі себеппен. Ерлерге – үй шаруасымен айналысатын, күйеуіне бағыншыты әйел образы ұнады. Ал әйелдер үшін бұл белгілі бір міндеттерден «құтылудың» жолы сияқты көрінді. «Мұндай рөлге қандай әйел сай келеді?» деген сауалға психологтар: отбасына шынайы қамқорлық пен махаббат көрсетуге дайын, патриархалдық құндылықтарда тәрбиеленген, осындай өмір салты қалыпты саналатын ортада өмір сүретін әйелдер бейім дейді. Мамандардың айтуынша, tradwife әйелдерге тән басты қасиет – ер адаммен бәсекелескісі келмеуі және мансапқа қатысты үлкен амбицияның болмауы дейді.

ЖЕКЕ ТАҢДАУ МА ӘЛДЕ
ТРЕНДКЕ ІЛЕСУ МЕ?

Иә, қазіргі феминизм әйелге таңдау еркіндігін береді. Қаласа үй шаруасындағы әйел бола алады, қаласа мансап құа алады, бала тәрбиелей алады, өзіне күтім жасай алады. Бірақ іс жүзінде әйелден бір уақытта жұмыс істеу, үй қарау, бала тәрбиелеу талап етіледі. Ал тәулікте бар болғаны 24 сағат. Сондықтан кейбір әйелдер «дәстүрлі әйел» рөлін таңдаса, кем дегенде бірқатар міндеттер азаяды деп ойлайды. King's College London зерттеушісі, әлеуметтанушы Хиджун Чонг бұл құбылысты: «Бұл дәстүрге оралу емес, қазіргі өмірдің ауыр талаптарынан шаршаған әйелдердің сигналы» деп түсіндіреді. Оның пікірінше, қазіргі қоғам әйелден бір уақытта екі рөлді талап етеді: табысты мансап иесі болу және мінсіз ана болу. Осы «мүмкін емес стандарттар» кейбір әйелдерді қарапайым әрі түсінікті рөлдерге қайта қарауға итермелейді.

Трендтің танылуына негізгі себеп – әлеуметтік желілер. Кейбір сарапшылар бұл тек үй шаруасындағы әйелдің образы емес, ол әлеуметтік желіде әдейі жасалған мәдени код екенін айтады. Бұл қозғалыста әйел өзін отбасының ұйытқысы ретінде көрсетіп, күйеуін негізгі асыраушы ретінде қабылдайды. Контенттің өзегі – тыныштық, үйлесім, «қарапайым бақыт». Әдемі, бай, уайымсыз өмірді көрген әйелдер соны қайталағысы келеді. Бірақ олар маңызды нәрселерді ескере бермейді. Видеодағы дәстүрлі әйелдер бай-бақуатты ерлерге тұрмысқа шыққандықтан, олардың өмірі қамтамасыз етілген. Ал өмірде барлығы видеодағыдай бола бермейді. Tradwife әйелдер ер адамдарға тәуелді емес, керісінше TikTok-тағы қаралымдар арқылы қомақты

табыс табады. Көп жағдайда олардың артында операторлар мен монтажерлерден құралған тұтас команда жұмыс істейді. Алайда бұл бейне тек тұрмыстық өмірді ғана емес, белгілі бір идеологияны да жеткізеді. Зерттеулерге сүйенсек, бұл тренд заманауи феминистік көзқарастарға қарсы альтернативті өмір салты ретінде ұсынылады. Мысалы, 1970 жылдары Аустралияда Women Who Want to Be Women ұйымы феминизмге қарсы шығып, әйелдердің толықтай үй шаруасындағы рөлін қолдаған. Алайда бұл ұғымның қарама-қарсы жағы да бар. Кей зерттеулерде «дәстүрлі әйел»

мыр жасау үшін олар бидайды өздері ұнтақтап, ұн алады. Сары май қосу үшін сиыр сауып, сүттен қаймақ жинап, оны шайқап май жасайды. Жұмыртқаны тауық қорасынан алады. Ал шынайы өмірде бәрін «нөлден» жасау тиімсіз.

СТАТИСТИКА НЕ ДЕЙДІ?

Әлеуметтік желіде бұл тренд өте танымал көрінгенімен, статистика басқаша сөйлейді. Мысалы, Германияда жүргізілген зерттеуде жас әйелдердің тек шамамен 20 пайызы ғана дәстүрлі рөлдерге жақын көз-

МАМАНДАРДЫҢ АЙТУЫНША,
TRADWIFE ӘЙЕЛДЕРГЕ
ТӘН БАСТЫ ҚАСИЕТ –
ЕР АДАММЕН БӘСЕКЕЛЕСКІСІ
КЕЛМЕУІ ЖӘНЕ МАНСАПҚА
ҚАТЫСТЫ ҮЛКЕН АМБИЦИЯНЫҢ
БОЛМАУЫ ДЕЙДІ.

термині бұрын оңшыл радикалды топтарда қолданылғаны айтылады. Олар әйелдерді ерлерге бағынуға және көп бала тууға шақырған.

Сондай-ақ трендті медиа-жобалар қалыптастырып отыр. Көпшілік танымал tradwife әйелдерді отбасы үшін тынымсыз еңбек ететін жандар деп ойлайды. Бірақ инфлюенсер болу – бұл да жұмыс. Оның артында тұтас команда тұрады. Сапалы видео түсіру – өте көп уақыт пен ресурсты қажет етеді: жарық, дыбыс, бірнеше камера, монтаж. Мысалы, Нара Смиттің әр видеосындағы мінсіз шаш үлгісі мен макияж – бұл да ұзақ дайындықтың нәтижесі. Яғни, бұл әйелдер бастапқыда-ақ бай немесе ресурсы бар адамдар, әрі осы контент арқылы одан сайын байи түседі.

Иә, Tradwife блогерлер бұл рөлді ойнау арқылы табыс табады. Егер кейбір инфобизнес өкілдері бай өмірді көрсету үшін жалған атрибуттарды қолданса, дәстүрлі әйелдер жағдайында нақты не болып жатқаны да әрдайым түсінікті емес. Әйел үй шаруасындағы рөлді таңдауы мүмкін, бірақ оның өмірі интернеттегі видеолардағыдай болмайды. Себебі әсем көйлекпен тамақ дайындау – тек контент үшін. Кәдімгі үй шаруасындағы әйел экзотикалық шырын жасап отырмайды, ол көбіне отбасын шектеулі бюджетпен қалай асырауды ойлайды. Дәстүрлі әйелдер камера алдында тағамды «нөлден бастап» дайындайды. Мысалы, қа-

қарасты қолдайды, ал көпшілігі теңдікке ұмтылады. 18-34 жас аралығындағы 1 000 әйелге жүргізілген зерттеу «дәстүрге толық оралу» үрдісі жоқ екенін көрсеткен. Керісінше, әйелдердің көбі жұмыс пен отбасы арасындағы тепе-теңдікке қол жеткізе алмай, қысым сезінетінін айтады. Яғни, әлеуметтік желідегі «идеалды өмір» – көп жағдайда шынайы әлеуметтік тренд емес, визуалды иллюзия. Елдер арасындағы айырмашылықтар да көп нәрседен хабар береді. Себебі бұл феномен әр елде әртүрлі қабылданады. Мәселен, АҚШ пен Ұлыбританияда – бұл тренд көбіне консервативті құндылықтармен және діни көзқарастармен астасады. Онда «үйдегі әйел» образы идеологияға айналады. Нидерланд сияқты Еуропа елдерінде – қоғам бұл құбылысқа сын көзбен қарап, медиа кеңістікте қызу пікірталас тудырады. Қытайда да ұқсас құбылыстар бар болғанымен, олар дәстүрден гөрі әлеуметтік қысым мен гендерлік нормалардың көрінісі ретінде қарастырылады.

«Үй шаруасымен кім айналысқан дұрыс?» тақырыбындағы зерттеулер де көп нәрседен хабар береді. Көпшілік әйелдер тазалыққа бейім болғандықтан үй шаруасын көп істейді деп ойлайды. Айталық,

қазақта «Қыздың жиған жүгіндей» деген сөз бар. Бірақ зерттеулер бұлай емес екенін көрсетеді. Бір тәжірибеде ерлер мен әйелдерге әртүрлі бөлмелердің суреттері көрсетіліп, олардың қаншалықты лас екенін бағалау ұсынылған. Нәтижесінде, айырмашылық болмаған – ер адамдар да тәртіпсіздікті жақсы байқайды. Ал «кім тазалық жасауы керек?» деген сұрақта қызық нәтиже шыққан. Егер бөлмеде жалғыз әйел тұрса – көбіне өзі жинайды деп ойлаған, егер ер адам тұрса – қызметкер жалдайды деп болжаған, ал жұп тұрса – міндет көбіне әйелге жүктелген. Бұл пікірді ерлер де, әйелдер де ұстанған. Сонымен қатар шашылып жатқан бөлме үшін әйел адамды ер адамға қарағанда «ұқыпсыз» немесе «жауапсыз» деп бағалаған. Бұл қоғамдағы стереотиптердің әсерін көрсетеді. Күнделікті өмірде де мұны байқауға болады. Мысалы, «Сен қызың ғой, неге бөлмең лас?» деген сөз жиі айтылады да, ал «сен ұлың ғой» деген ескерту сирек естіледі.

Осы ретте біз қазақстандық блогер, көп баланың анасы Мәлдір Анарбаеваның аталған трендке қатысты ойын білмек болдық. Кезінде телеарна журналисі болған блогер бұл күнде әлеуметтік желілер арқылы отбасылық құндылықтарды насихаттап келеді. Оның ойынша, қыз бала отбасылық міндеттерді тек әйел атқаратын іс деп қабылдау керек. «Мәселен, мен үй шаруасымен айналыссам, бұл менің тек әйелдік міндетім ғана емес, маған ләззат сыйлайтын іс. Мен солай қабылдаймын. Көп әйел мұны міндеті болғаны үшін ғана жасайды. Үйдің таза болғаны, ыдыс-аяқтың таза әрі ұқыпты орналасқаны әйелге ләззат, жайлылық сыйлайды емес пе? Сондықтан үй шаруасы, тамақ істеу, тазалық жасауды күрделендіруге болмайды. Рас, қазіргі буын ұрпақтары басқаша ойлайды. Мысалы, менің бойжеткен қызым да «үй шаруасы тек әйелдің міндеті емес, ер адамға да тән жұмыс» деп қабылдап, үй шаруасына ер адамның да көмектескенін қалайды. Ал менің түсінігім бұған қарама-қайшы», – дейді.

ПСИХОЛОГТАР НЕ ДЕЙДІ?

Психологтар бұл трендтің тамыры тереңде екенін айтады. Мамандардың айтуынша, мұнда психологиялық контекст үлкен рөл атқарады. Қазіргі әлемде әйелдерге қойылатын талаптар өте жоғары: мансап, жетістікке жету, сырт келбет, қарым-қатынас, жеке даму. Осындай жағдайда уақыттың толықтай үй мен отбасыға арнау» идеясы жеңілдік сияқты көрінуі мүмкін. Көп әйел өмірдің барлық саласына бірдей үлгеру мүмкіндігі жоқ екенін түсініп, «мен барлық жерде суперқаһарман болуға міндетті емеспін» деп «қарапайым бақытты ғұмырды» таңдайды. Бірақ бәрі біржақты емес. Адам психикасы күрделі. Егер әйел өзін толықтай басқаларға – отбасына, балаларына, күйеуіне арнап, өз қажеттіліктерін елемесе, бұл ішкі қайшылыққа әкелуі мүмкін.

Сонымен қатар психологтар тәжірибеде сырттай мінсіз көрінетін әйелдердің де мәселелері бар екенін айтады. Жайлы үй, дәмді кешкі ас, қамқор күйеу, бақытты балалар. Бірақ олардың ішінде мазасыздық, бос сезім және «өзімді жоғалтып бара жатырмын» деген ой болуы мүмкін дейді. Психологиялық тұрғыдан бұл – ішкі қажеттіліктер мен таңдалған рөл арасындағы қайшылық. Кейбір әйелдер үшін бұл өмір салты шынайы қанағат пен мағына береді. Егер ішкі қалауды tradwife образына сәйкес келсе, бұл эмоционалдық тұрғыдан қуат беретін ресурс болуы мүмкін. Мұнда негізгі ұғым – саналы таңдау. Егер әйел: «Мен балалармен уақыт өткізгенді, үйге қарағанды, күйеуімді қолдағанды ұнатамын» деп, сонымен қатар ішкі еркіндігін сақтаса, онда ол күйзеліссіз, үйлесімді өмір сүре алады дейді мамандар.

Tradwife – біржақты жақсы немесе жаман құбылыс емес. Әйелдің бұл рөлді қаншалықты саналы түрде, өз құндылықтарына сай таңдағанына байланысты. Егер бұл – мәжбүрлі таңдау немесе мазасыздықтан қашу болса, онда ішкі қайшылықтарға тап болады. Ал егер бұл – саналы, шекарасы бар таңдау болса, онда бұл рөл үйлесімді әрі қанағат әкелуі мүмкін.

Мамандар қыз-келіншектерге бұл тренд қызықтырса келесідегідей кеңестер береді: өз эмоцияңызды бақылаңыз, өзіңізден «мен шынымен немі қалаймын?» деп сұраныңыз, «қоғам не дейді» емес, «маған не керек» дегенге назар аударыңыз, асықпай, кішкентай қадамдармен өз шекараныңызды зерттеңіз. Ең бастысы Tradwife – бұл бетперде немесе мінсіз образ емес. Бұл – жеке таңдау мен ішкі үйлесім туралы мәселе дейді психолог-мамандар.

Түйін:

Қарым-қатынас жөніндегі сарапшы Тиффани Макти: «Бұл концепцияны толық қолдауға да, толық жоққа шығаруға да болмайды. Ең маңыздысы – бұл таңдау шынайы ішкі қалаудан ба, әлде қоғам қысымынан ба – соны түсіну», – дейді. Иә, бұрын «әйел тегіндігі» ұғымы мәселе болса, бүгінгі күні ол «гендерлік теңдік» деген үлкен саясатқа ұласып, Мемлекет басшысының қолдауымен осы гендерлік теңдік аясында «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың профилактикасы туралы» заң қабылданды. Бұл заң тек әйелдерге ғана емес, отбасының басқа да мүшелерінің тең құқықтарын сақтап, тұрмыстағы, қысымды болдырмауға ықпал етеді. Жалпы, гендерлік саясат – екі жұптың теңдігін әспеттеу, іскерлік қарым-қабілеті мол әйелге қолдау көрсету. Яғни, қалыпты өмір ырғағын бұзатын жағымсыз әрекеттерге заңмен тосқауыл қою арқылы ерлерінен жәбір көретін әйелдерді қолдап, отбасында тепе-теңдік пен үйлесімділік, гармония орнату.

ӘЛ-ФАРАБИДІҢ «ҚАЙЫРЫМДЫ ҚАЛА» КОНЦЕПЦИЯСЫНАН БАСТАУ АЛҒАН ҮЛІМ МЕН ПАРАСАТ ЖОЛЫ БҮГІНДЕ ЖАҢА МАЗМҮНҒА ИЕ БОЛДЫ. ҒЫЛЫМ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІ КҮНІ – ҰЛТТЫҚ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ЭЛИТАМЫЗ ҮШІН ТАРИХИ ТАҒЫЛЫМ МЕН БОЛАШАҚҚА БАҒДАР ТОҒЫСАТЫН АЙРЫҚША МЕЖЕ. МЕРЕКЕНІҢ ҰЛТ МАҚТАНЫШЫНЫҢ ЕСІМІМЕН САБАҚТАСУЫНДА ТЕРЕҢ ТАРИХИ ӘДІЛДІК БАР ҚАНЫШ ИМАНТАЙҰЛЫ – ҚАЗАҚ ҒЫЛЫМЫН ЖҮЙЕЛЕП, ОНЫ МЕМЛЕКЕТІМІЗДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТӘУЕЛСІЗДІГІНІҢ БЕРІК НЕГІЗІНЕ АЙНАЛДЫРҒАН БІРЕГЕЙ РЕФОРМАТОР. ҒАЛЫМНЫҢ «ӨЗ ЕЛІНІҢ ТАРИХЫН БІЛМЕГЕН АДАМ ӨЗ ЕЛІНІҢ БОЛАШАҒЫН ДА БІЛМЕЙДІ» ДЕГЕН ҚАҒИДАСЫНЫҢ БҮГІНГІ ЖАҒҒЫРУ ДӘУІРІНДЕ ӨЗЕКТІЛІГІ АРТА ТҮСТІ.

Биылғы Ғылым қызметкерлері күні біз үшін айрықша тарихи мәнге ие. Жақында ғана, 19 наурызда, Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың қара шаңырақ ҚазҰУ-ға арнайы келіп, ғылыми қоғамдастықпен жүздесуі осы бағыттағы жұмысымызға соны серпін берді. «Ғылым – жалпыхалықтық іс». Мемлекет басшысының бұл сөзі ғылымның қоғам өміріндегі шынайы орнын дәл көрсетеді. Президент кездесуде ғылымды тек теориялық ізденіс емес, ел дамуының басты қозғаушы күші ретінде тағы бір мәрте айқындап берді. Мемлекет басшысының университетіміздің ғылыми әлеуетін жоғары бағалай отырып, ғалымдар алдына қойған нақты міндеттері біз үшін үлкен сенім мен биік жауапкершілік.

Бұл сенімнің астарында үлкен негіз жатыр. Бүгінде әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың ғылыми инфрақұрылымы 8 ғылыми-зерттеу институтын, 39 ғылыми орталықты және 140-тан астам зертхананы қамтиды. Бұл зертханалар қабырғасында 400-ге жуық ғылыми жоба жүзеге асырылып жатыр. Сонымен қатар 50-ден астам заманауи ғылыми-инновациялық нысан құрылып, 2024-2025 жылдары тартылған инвестиция көлемі 110 миллион АҚШ долларын құрады.

Интеграция мәселесінде де ірі қадамдар жасалды. Университетіміз әлемдік технологиялық алпауыттар – ZTE, LG Electronics, Ericsson, BASE, Huawei, Samsung Electronics және NVIDIA компанияларымен тығыз байланыс орнатты. Халықаралық әріптестік желісі әлемнің 700-ден астам жоғары оқу орнын қамтиды. Осы ашықтықтың нәтижесінде бүгінде бізде әлемнің 54 елінен келген 7 000-нан астам шетелдік студент білім алып, университетімізді Орталық Азиядағы басты білім хабына айналдырып отыр. Университет базасында жалпы құны 1 млрд 250 млн теңге болатын төрт ірі коммерцияландыру жобасы сәтті жүзеге асырылуда. Президент ҚазҰУ-дың даму стратегиясын оң бағалап, ғылыми зерттеулерді қолдау және жоғары технологияларды дамыту бойынша нақты тапсырмалар берді.

Егер кешегі Сәтбаев дәуірінде ғылым жер астындағы қазынаны халық игілігіне айналдыруға қызмет етсе, бүгінгі Президент Қасым-Жомарт Тоқаев белгілеген «Әділетті Қазақстанның» бағдары – адам капиталын дамыту мен технологиялық егемендікке нық негіз қалау. Сондықтан біз Фараби бабамыздың кемелерлігін, Сәтбаевтың іскерлігін және Мемлекет басшысының заманауи реформаларын ұштастыра отырып, ҚазҰУ-ды әлемдік деңгейдегі зерттеу университетіне айналдыру жолында батыл қадам басып келеміз.

Кейінгі жылдардағы нәтижелер бұл ұстанымның жай декларация емес, жүйелі жұмыстың нақты жемісі екенін айқын көрсетті. Университеттің ғылыми-зерттеу және инновациялық қызметінің жалпы қаржыландыру көлемі 16,27 млрд теңгеге жетті. Бір жыл ішінде 377 жоба орындалып, 1 995 ғылыми жарияланым жарық көрді, 52 патент алынды, ғылыми қызметтің экожүйесінде 9 стартап сәтті жұмыс істеді. Университеттің жинақталған жарияланымдар саны 5 569-ға, ал дәйексөздер қоры 44 мыңнан асты. QS WUR-2026 рейтингіндегі 166-орын, FWCI көрсеткішінің 1,32 деңгейіне жетуі ҚазҰУ ғылымының сапалық жаңа кезеңге өткенін айқайтады.

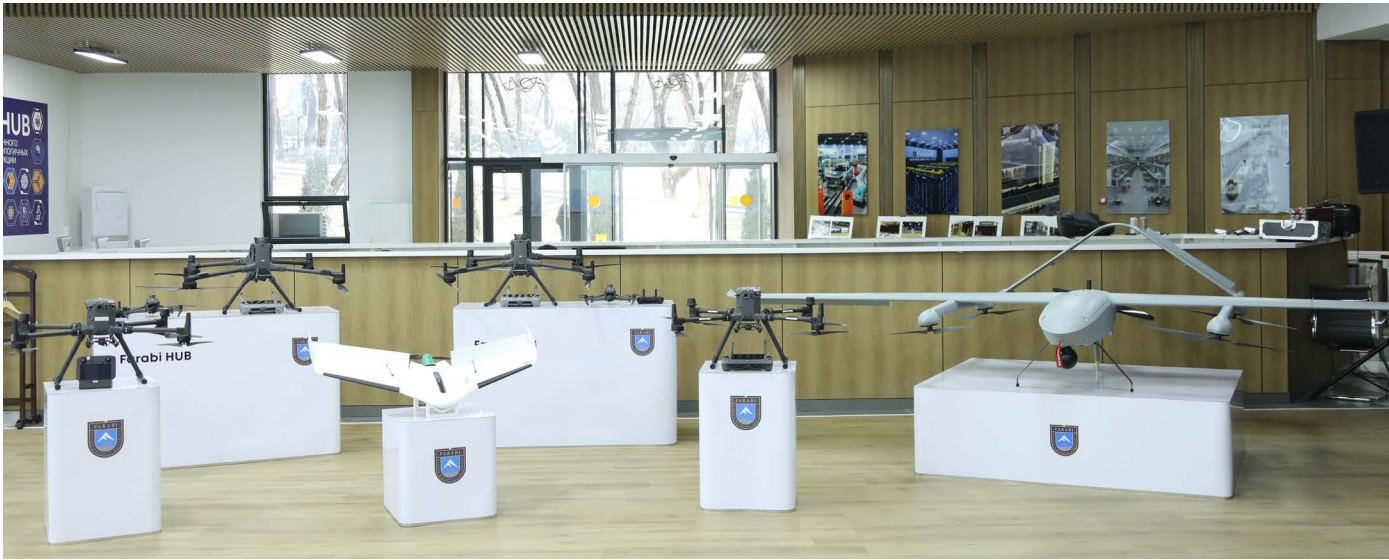
Бұл көрсеткіштер университет ғылымының экономикамен, өндіріс салаларымен және мемлекеттік стратегиялармен барған сайын жақындасып келе жатқанын аңғартатын нақты нәтижелер.

ЭНЕРГЕТИКАДАҒЫ ЖАҢА ҚҰЗЫРЕТТЕР КЕҢІСПІ

Қазіргі әлемдегі кез келген мемлекет үшін энергетикалық қауіпсіздік пен технологиялық дербестік стратегиялық мәнге ие. Осы тұрғыдан алғанда ҚазҰУ базасында Энергетика министрлігінің салалық техно-

логиялық қүзыреттер орталығының ашылуы – ғылым мен өндірісті жаңа сапада тоғыстырған маңызды институционалдық қадам. Орталық инновациялар экожүйесін қалыптастыруға бағытталған, ал оның аясында 12 R&D орталығын біріктірген ғылыми-технологиялық альянс жұмыс істейді. Бұл экожүйе көмірсутек шикізатын нигеруден бастап, оны тасымалдау мен қайта өңдеуге, жаңартылатын энергия көздерін дамытуға, цифрландыру мен жасанды интеллектіге, киберқауіпсіздік және

ЗИЯТКЕР ҰЛТ ҒЫЛЫМҒА АРҚА СҮЙЕЙДІ

логиялық қүзыреттер орталығының ашылуы – ғылым мен өндірісті жаңа сапада тоғыстырған маңызды институционалдық қадам. Орталық инновациялар экожүйесін қалыптастыруға бағытталған, ал оның аясында 12 R&D орталығын біріктірген ғылыми-технологиялық альянс жұмыс істейді.

Бұл экожүйе көмірсутек шикізатын нигеруден бастап, оны тасымалдау мен қайта өңдеуге, жаңартылатын энергия көздерін дамытуға, цифрландыру мен жасанды интеллектіге, киберқауіпсіздік және

көрінуі мүмкін. Алайда дәл осы бағыт алдағы онжылдықтарда есептеу қуатын, ақпараттық қауіпсіздіктің жаңа стандарттарын, жоғары дәлдіктегі өлшеу жүйелерін және бірегей қасиеттері бар жаңа материалдарды жасаудың технологиялық негізіне айналатыны күмән тудырмайды.

Біздің ұстанымымыз айқын: ҚазҰУ тек әлемдік трендтерді сырттай бақылаушы емес, сол трендтерді қалыптастыру үдерісіне тікелей және белсенді қатысатын зерттеу университетіне айналуға тиіс. Қазақстан-Сингапур орталығы дәл осы тарихи міндетке жауап береді. Ол академиялық орта мен нақты индустрия арасындағы алтын көпірге айналып, жас зерттеушілерді жоғары технологиялар кеңістігіне ертерек тартуға және іргелі ғылыми нәтижелерді қолданбалы өндірістік шешімдерге айналдыруға теңдессіз мүмкіндіктер береді.

Ең маңыздысы – бұл жоба қазақстандық ғылымының халықаралық ашықтығы мен өркеніетті әлеммен ықпалдасуға дайындығын паш етеді. «Ғылымның шекарасы жоқ» деген қағида тек теориялық пайым емес, нақты әрекетке айналғанда ғана күн-ды болмақ. Біз үшін бұл орталық – әлемдік ғылыми мектептермен тәжірибе алмасатын, ірі халықаралық гранттар мен бірлескен жобаларға жол ашатын, жаңа буын ғалымдарын жаһандық күн тәртібіне шығаратын маңызды бағдар.

ПИЛОТСЫЗ АВИАЦИЯ: ИНЖЕНЕРЛІК ОЙДЫҢ ЖАҢА БЕЛЕСІ

Заманауи технологиялық бәсекеде жаңа салаларды дер кезінде игеру және оларды мемлекеттік мүддеге бағыттау – ұлттық қауіпсіздік пен экономикалық тұрақтылықтың алғышарты. ҚазҰУ мен «Aerial Solutions» ЖШС бірлесіп ашқан Пилотсыз авиацияны дамыту инновациялық

орталығы университет ғылымының өміршеңдігін, икемділігін және салалық серіктестік құрудағы жоғары қабілетін көрсетеді.

Жоба аясында отандық пилотсыз ұшу аппараттарының алдыңғы қатарлы үлгілерін әзірлеу, заманауи оқу-өндірістік зертханалар мен сынақ полигондарын қалыптастыру, сондай-ақ халықаралық талаптарға сай дуалды білім беру және сертификаттау бағдарламаларын енгізу көзделген.

Бұл бастама бір мезгілде бірнеше кешенді міндетті шешуге бағытталып отыр. Біріншіден, ол инженерлік білім беру жүйесін жаңа технологиялық мазмұнмен толықтырып, мамандарды нақты нарық талаптарына сай даярлауға мүмкіндік береді.

осы бағыттың алғашқы қомақты нәтижелерін көрсете бастады. Біз зертханадағы теориялық ізденісті нарықтың қатал сұранысымен, ғылыми ойды кәсіпкерлік бастамамен, ал университеттік білімді нақты өндірістік тәжірибемен ұштастыратын мүлде жаңа инновациялық мәдениетті қалыптастырып келеміз.

Бұл бағыттағы жемісті жұмыстарымыздың бірегей мысалы ретінде табиғи қазақстандық шикізат негізінде иммунитетті қалыпқа келтіру және вирусқа қарсы биологиялық белсенді қоспаларды әзірлеу мен өндіріске енгізу жобасын атап өтуге болады. Ғалымдарымыздың көпжылдық ізденісінің нәтижесінде бірнеше өнім түрі дайындалып, мемлекеттік тіркеуден өтті. Халықаралық патенттік қорғалымға ие болды және бүгінде нарыққа сенімді жол тартты.

Бұл тәжірибе ҚазҰУ ғылымының заманауи медицина, денсаулық сақтау және нутрицевтика саласындағы ең өзекті қажеттіліктерге дер кезінде жауап бере алатын әлеуетін паш етті. Ең басты жетістігіміз – ғылыми идеяның университет зертханасының шеңберінен шығып, толыққанды өндірістік циклы қалыптасқан, тұтынушының сенімінен шыққан отандық брендке айналуы.

Университет ғылымының қолданбалы мүмкіндіктерін танытатын тағы бір маңызды инновациялық әзірлеме – жеміс-жидек өнімдерін лиофилизациялау (суықпен кептіру) арқылы жоғары тиімді қайта өңдеуге арналған мобильді қондырғы. Бұл жоба – агроөнеркәсіп кешені мен заманауи инженерлік ойдың түйіскен нүктесінде дүниеге келген бірегей технологиялық шешім.

Аталған жобаның басты артықшылығы – өнімді тікелей жиналған жерінде, алғашқы қалпын бұзбай өңдеуге мүмкіндік беретінінде. Ол қосымша күрделі инфрақұрылымды қажет етпейді, бұл әсіресе шағындағы өндіріс шаруашылықтар мен шағын фермерлер үшін өте тиімді. Демек, мобильді технология өндіріс дамуы ынталандыратын практикалық құрал ретінде ұсынылып отыр.

Мұндай ауқымды жобаларға сүйене келе, бір маңызды қорытынды жасауға болады: ғылым коммерцияланған кезде өзінің биік академиялық табиғатын жоғалтпайды, керісінше, оның қоғамдық мәртебесі мен пайдалылық коэффициенті арта түседі. Университет қабырғасында туған ғылыми нәтиже халық денсаулығын нығайтатын шипалы өнімге, аграрлық секторды өркендететін технологияға, ал жас зерттеуші үшін жаңа кәсіби және кәсіпкерлік мүмкіндікке айналған сәтте ғылымның шынайы миссиясы айқындала түспек.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің әрбір бағдарламалық сөзінде ғылым саласын дамытуды ұлттық басымдық ретінде белгілеп, «Ғылым – еліміздің жаңа экономикалық үлгісінің өзегіне айналуы тиіс» деген іргелі қағидадан үнемі алға тартып келеді. Президенттің бұл бағдарламалық бағыты ҚазҰУ-дың инновациялық стратегиясымен толық үндеседі. Біз үшін ғылым – құрғақ есеп берудің құралы емес, елге шынайы қызмет етудің басты тетігі. Біз ғылымды, ең алдымен, ұлттық бәсекеге қабілеттілікті нығайту және технологиялық егемендігімізді қамтамасыз ету үшін дамытамыз. Қара шаңырақта ғылым – Президент айтқан жаңа индустриялардың, тың идеялардың және креативті ойлайтын жас ғалымдар резервінің қайнар көзі.

Университет ғылымының жарқын болашағына нық сенім ұялататын басты күш – күн сайын зертханалар мен ғылыми орталықтарда, стартап алаңдары мен дәрісханаларда қажырлы еңбек етіп жүрген ғалымдарымыздың зияткерлік қуаты. Олардың әрбір ізденісінен жоғары жауапкершілік, ғылыми бағылдық және кәсіби өршілдік айқын аңғарылады.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ үшін ғылыми зерттеулердің қолданбалы сипатын арттыру алдағы уақытта да басты басымдық болып қала береді. Біз Сәтбаев салған сара жолды жаңа технологиялық деңгейде жалғастырып, Мемлекет басшысы белгілеп берген «Әділетті Қазақстанның» жаңа экономикалық моделін құруға бар күш-жігерімізді жұмсаймыз. Өйткені нақты нәтижеге бағытталған ғылым ғана мемлекеттік дамудың алтын арқауы болмақ.

Барша әріптестерімді, ғалымдар мен ізденушілерді кәсіби мерекелерімен құттықтаймын!

Интеллектуалды ұлттың ғылыми қуаты арта берсін!

Жансейіт ТҮЙМЕБАЕВ,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың
Басқарма Төрағасы – Ректоры

БІЗ ҒЫЛЫМДЫ, ЕҢ АЛДЫМЕН, ҰЛТТЫҚ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІКТІ НЫҒАЙТУ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ЕГЕМЕНДІГІМІЗДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ҮШІН ДАМЫТАМЫЗ. ҚАРА ШАҢЫРАҚТА ҒЫЛЫМ – ПРЕЗИДЕНТ АЙТҚАН ЖАҢА ИНДУСТРИЯЛАРДЫҢ, ТЫҢ ИДЕЯЛАРДЫҢ ЖӘНЕ КРЕАТИВТІ ОЙЛАЙТЫН ЖАС ҒАЛЫМДАР РЕЗЕРВІНІҢ ҚАЙНАР КӨЗІ.

Екіншіден, студенттер мен оқытушыларға ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға тікелей қатысып, өз идеяларын сынақтан өткізуге жол ашады. Үшіншіден, дрондар мен оларға ілеспе сервисстерді ішкі және халықаралық нарыққа шығару, стартаптарды қолдау және ғылыми жаңалықтарды коммерцияландыру сияқты ел экономикасы үшін аса маңызды бағыттарды дамытады.

Пилотсыз авиация – бұл тек ұшу аппаратын құрастыру емес, бұл цифрлық навигация, геоаналитика, заманауи ауыл шаруашылығы, экологиялық мониторинг, төтенше жағдайларды басқару, қауіпсіздік, логистика және кеңістіктік үлкен деректерді өңдеу секілді көптеген саланы бір арнаға тоғыстыратын ауқымды технологиялық платформа. Сондықтан аталған орталықтың ашылуы ҚазҰУ ғылымының академиялық шеңберден шығып, нақты нарық пен мемлекеттік стратегиялық сұранысқа тиімді жұмыс істей алатынын көрсетеді.

Жобаның тұсаукесеріне Қорғаныс Министрлігінің, Авиациялық әкімшіліктің, Геодезия және картография комитетінің, жоғары технологиялар және бизнес өкілдерінің қатысуы оның мемлекеттік деңгейдегі институционалдық салмағын айқындап берді.

ҒЫЛЫМИ НӘТИЖЕДЕН – НАҚТЫ ӨНІМГЕ ДЕЙІН

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ үшін ғылыми нәтижелерді коммерцияландыру – зерттеу университеті мәртебесінің табиғи жалғасы әрі басты миссиясының бірі.

Кейінгі жылдары университетте жүзеге асырылып жатқан қолданбалы жобалар

ҰЛАҒАТ ҚОНҒАН ҰЛЫТАУДЫ АҚ ДОМБЫРАНЫҢ КҮМБІРІ КЕРНЕП ТҮР ҚАСТЕРЛІ ӨЛКЕГЕ АЛАМАН АЙТЫСТЫҢ АҚТАҢҒЕРЛЕРІ КЕЛДІ. ЖАЙ КЕЛГЕН ЖОҚ, БІР КЕЗДЕ ҰЛЫ ӨНЕРГЕ АТОЙЛАП ҮН ҚОСҚАН АҚБЕРЕН АЙТЫСКЕРДІ ІЗДЕП КЕЛДІ. ЖАЛАУЛАТПАЙ-АҚ ЖҰРТҚА, ҰРАНДАТПАЙ-АҚ ҰЛТҚА ҚЫЗМЕТ ҚЫЛЫП ЖҮРГЕН ҰЛЫТАУДЫҢ ҰҒЫМТАЛ ҰЛЫН ҰЛЫҚТАУҒА КЕЛДІ. ДАРИЯДАЙ АҒЫНДЫ, «ДӘРИДАЙДАЙ» ЖАҒЫМДЫ МҰҚАШ АҚЫН ЖЕТПІСКЕ ТОЛДЫ! МҰҚАШ СЕЙІТҚАЗИНОВ... МЕЙІРІМІ МОЛ МҰХАНБЕТҚАЛИ... СОЛ МҰҚАШ... ЖҮЗІҢЕ ЖЕЛ БОП ТИМЕЙТІН ЖАЙДАРЫ МҰҚАШ. СҮЙКЕЙ САЛҒАН ӘР СӨЗІ БЫҚАҚПАЙДЫҢ БРЕНДІНЕ АЙНАЛЫП САЛА БЕРЕТІН ӨТКІР МҰҚАШ. ӨЛЕҢНІҢ АРҚАСЫНДА ӨСІП-ӨСІП, ӘЙДІК ӘКІМ БОЛҒАН, СОЛ ӨЛЕҢНІҢ ҚАЙМАҒЫН КӨСП-КӨСП, ҚАЙТАДАН АРҚАЛЫ АҚЫН БОЛҒАН БІРБЕТКЕЙ МҰҚАШ. ШЕҢБЕРДІ ШЫР АЙНАЛЫП, ӘКІМДІКТІ БІР АЙНАЛЫП, ҮЙІРІН ҚАЙТА ТАПҚАН МЕРЕЙЛІ МҰҚАШ. ШЕҢБЕРЛІК ПЕН ШЕБЕРЛІКТІҢ АРАЖІГІН ТЕЗ АЖЫРАТЫП, ӨЛЕҢІНЕ ӨЗГЕШЕ ӨҢ БЕРГЕН ӨР МІНЕЗ МҰҚАШ. ӨЛЕҢІ ҮШІН ӨРТЕ ДЕ, ТӨРТЕ ДЕ ШЫҚҚАН, ӨТЕККЕ ДЕ, ЕҢІСКЕ ДЕ ТҮСКЕН ЕР КӨҢІЛ МҰҚАШ. АЙТЫСҚА КЕШІРЕК КЕЛІП, ЕРТЕРЕК ҚОЙҒАН, САНАСЫ СЕРГЕК, ТҮЙСІГІ МОЛ, ТЕГЕҮРІНДІ МҰҚАШ...

Дәридай-кеуде,

ТАУ МҮСІН

(Ұлытаудың ұлағатты ұлы)

Сол Мұқаш күні кеше ұлт ұясы – Ұлытауда ұлы жиын өткізді. Жыр жүйріктері жосыла кеп қалды екен деп ақыны көп Ұлытау ұлардай шулай жөнелген жоқ, әрине. Мұқашы мәнерлеген, Әнуары әспеттеген сөз сайысының серкелері жетіп арғылатын мерейлі мекенді тосын тіркеспен, әуезді әуенмен таңғалдыру оңай емес. Дегенмен Ұлытау осы жолы жақсылап бір сілкінді. Ұлытаудың жұрт көзіне түсе бермейтін ұлары ұшар биікке қанат қаққан шығар сол сәтте.

Ұлар демекші, «Ұлытауға бардың ба, Ұлар етін жедің бе?», – деген тағалымды тұжырым кейде ел ішінде «Ұлытауға бардың ба, Ұлар құсты көрдің бе?», – деп

«Ұлар – біздің тауымыздың киесі, күз-жартастың иесі» – деп жырлаған ақын досым Алмас Ахметбекұлының «Ұлы тауымның, тұмарындай көрінген сол ұлар» деген бір тамаша тіркесі барды. Алмас айтқандай, ұлылар мекені – Ұлытаудың бойтұмары ұлар болса, тағы бір тұмары ақын екені анық. Сол алтын тұмар бүгін менің Мұқаш ағамның мойнында тұр.

Нар бағасын білетін, ар бағасын, Тағдырласым сен менің арналасым.

...Ұлар құсқа не дейміз, көрмегесін,

Ұлытауға не дейміз, бармағасын? – деп арқалы ақын Ғалым ағам жырлағандай, ұлар ұшқан мекеннің адам айтқысыз

айтылады. Соған орай анда-санда ақын Ғалым Жайлыбайдың құрдастары: «Жаңаарқаға бардың ба, Жайлыбайды көрдің бе? Өкілдердің алдында, Өлең оқын бердің бе?», – деп әзілдейтіні бар. Ал сол Ғалым ағамыздың:

Тағдырыңнан күткелі бір сыбаға

Тереңінде тұмалар тұншыға ма?

...Ұлар құсты көрдің бе, Жүрсін ақын,

Ұлытауға бардың ба, Жүрсін аға? –

деген кестелі һәм дестелі жыр жолдары бар. Бұл өлендегі жанартаудай Жүрсін ағамның орнына Ұлытаудың ұлар тектес кез келген ақынының есімін қойыңыз да, әрі қарай көсілте беріңіз. Сөз жоқ, жымдаса кетеді. Себебі Ұлытаудың әр ақыны ұлар сынды қастерлі. Әр жыршысы текті әрі тұрпатты. Өз бағасын жақсы біледі. Ұсқыны бөлек ұлар құс секілді жұрттан бойын жасырады. Ел көзіне белсеніп көп түсе бермейді. Менің Мұқаш көкем де солардың сойынан. Айтысқа дер кезінде келді. Дер кезінде кетті. Ақындығын малданып, артық сөзге алданып, ел-жұртты жинап, кеш-меш, бешір-мешір өткізуге де қызықпады. Топырлатып, жыл сайын кітап шығаруға да әуес болмады. Өстіп жетпіске дейін саяқтау жүрді. Енді, міне, жеті белестің жотасына шыққанда еліне бір еркелеуге құқы бар шығар.

Ақын біткен Ұлытаудан ұларды іздесе, жалпақ жұрт ұларға қоса бұларды іздейді екен. Жаппай жиылды. Ойдан ойысты. Қырдап құйылды. Ұлытауды ұлағат басып қалды. Әкімі ақынын аялаған, ақыны әкімін саялаған ғажайып бір кеш өтті десіп жатыр.

кәусар ауасын жұтқан да, жұтпаған да арманда. Сол ұлықтаулы ұлардың қасиетті қанатының суылына өмір бойы құлақ түріп келе жатқан Мұқаш ағамызға қарап тұрып қызықпасаң шараң не?

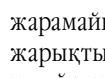
Ілгеріректе «Самантаның екінші аты – Ақбаян!», – деп бір ақын ағам жырлағандай, Мұқаш ағамның екінші есімі – «Дәридай». Тек оған ғана лайық. Соған ғана жарасады. Бүгінгіше айтқанда, нағыз бренд! «Дәридай» десе, тек Мұқаш қана көз алдыға келеді. Көз алдыға келгені не, дүйім жұртты жіпсіз байлаған «дәридайдың» әуені құлағыңның түбінде тұрады.

Қазақ өнерінде «әутай» да, «илиғай» да, «дариғай» да, тіпті «әләулай» да болды. Ал «дәридай» біреу-ақ. Оны ақынның өзі әу дегенде-ақ енді қайтып ұмытпайтындай етіп, елдің зердесіне қуыып, санасына сіңіріп берген. Жас кезімізде ақын ағамызды Алматының әулім сахнасынан көрдік. Ол кезде өзі де онша жасамыс емес-ті. Дүйім жұрттың алдында бақыдай ойнап отырды. Бірақ сөзі субелі, ойы оралымды, талғамы терең, толғамы тағылымды, берекелі бақсы еді. Дегенмен домбырасы өзіне онша бағына қоймайды екен. Өттеген-ай, қара сөзді құйындай ойнатқанда, әлі күнге дейін екі ішек пен тоғыз пернені игере алмағаны неш екен дегенбіз іштей... Бәрібір сол жылдарда Мұқаш Сейітқазиновтің болмыс-бітімі айтыс өнеріндегі ерекше құбылыс ретінде көкөйімізде жатталып қалды.

Домбыра демекші... Жүйріктердің жүйрігі Жанақ ақын: «Ал қолыма тидің бе, қарағайым, Қарағайсыз керекке

БІР БАЙҚАЙТЫНЫМЫЗ, ОСЫ «ДӘРИДАЙ» ТІРКЕСІ ҮНЕМІ ҰЛЫТАУ ҰҒЫМЫМЕН ҚАТАР ЖҮРЕДІ. КӨБІНЕ-КӨП ӨЛЕҢ-ЖЫРЛАРДА ОСЫЛАЙ ҮЙЛЕСІМ ТАУЫП ТҮРАДЫ. МӘСЕЛЕН, СӨЗ ЖҮЙРІП ТӨЛЕУБАЙ ЕРМЕКБАЕВ: «МҰҚАН ДА – ҰЛЫТАУДЫҢ ІРІ АҚЫНЫ, «ДӘРИДАЙ АҚЫН» ДЕГЕН СҰРАПЫЛЫ», – ДЕП ТОЛҒАСА, АРҚАНЫҢ АҚЫН ҚЫЗЫ АЙГҮЛ ТҮСПЕБЕКОВА: «МҰҚАҢНЫҢ «РЕТРО» ҒОЙ «ДӘРИДАЙЫ», ЕСТІЛЕР ҰЛЫТАУДА ӘР ҮЙДЕ «ӘНІ». САХНАҒА «ДӘРИДАЙЛАП» ШЫҒА КЕЛСЕ, ҰШАДЫ ҚАРСЫЛАСТЫҢ ЗӘРЕ-ИМАНЫ», – ДЕП ТЕБІРЕНЕДІ.

жарамайым», – деп жырлаған домбыра жарықтық айтысқа түскен Мұқаштың талай рет алдынан шықты. Кәдімгі Шөже Қаржаубайұлының екі міні – көзінің кемістігі мен тегінің қырғыз екені үнемі бетіне басыла беретіні секілді Мұқаштың домбыра тарта білмейтінін кез келген ақын көзір етіп ұстанатын. Бірақ «Көзіме он жеті ақын түк қылған жоқ, Сен қыларсың атаңның қақ басын-ай!», – деп ширыққан шақар Шөже сияқты Мұқаш та бұған еш қыңған емес. Айтыстың жас перісі Мейірбек Сұлтанхан ініміз айтқандай, мұны өз кемшілігінің санатынан шығарып, артықшылығына айналдырды.

Брындасы Елена Әбдіхалықова: «Ағаны домбырасыз ұқсатамын, Айтыстың жаяу қалған Мұсасына», – деп әдемі әзіл өрді. Кезінде бұған көп ешкім мән бере қоймаған сынды. Біле білсек, бұл – бүкілхалықтық теңеу! Ғажайып тіркес! Осы мақалаға «Айтыстың Жаяу Мұсасы»

деген тақырып қоюға да болар еді. Алайда Лена қыздың табан астында суырып салған өз сөзі өзінде жүргені дұрыс дедік.

Мұқаш пен Елена бірнеше рет айтысқа түскен көрінеді. Бірде сайыс үстінде Лена: «Ағатай, біздің ауылдың иттеріне дейін домбыра тартады», – деп қалады. Несі бар, сол тұрғыдан Лена қарындасымды кінәлауға болмас. Бұл – біздің Сыр елінде екінші бірі қолданатын сөз. Сырдария жағалауында тұрақтаған ауылдардың тазылары мен төбеттері домбыра тартпаса да, сұңғыла сұлейлеріміз ертеннен салса, кешке озып, таңды таңға асырып жырлап жатқанда, бір көзін аша қарап, бір көзін баса қарап, үнсіз мүлгіп отыратыны анық енді. Лена қыз осы көркем көріністі ойға алған шығар, бәлкім. Бірақ мұндай «олжаны» мүлт жіберсе, Мұқаш бола ма, орайын келтіріп, ілді де түсті ғой. Жеңілу деген нәрсе үрдісіне көп ене қоймаған Еленаға ол былай деп еді сонда: *Мұқаштың үйіткені бар, бүйіткені бар, Осындай ұлы өнерді күттітері бар. Не деген бақатты еді Сырдың елі, Домбыра тартатұғын иттері бар.*

Біреулер күнелмеді түйе сатып, Біреулер күнелмеді бие сатып. Қазақтың домбырасын итке берсең, Кетпей ме Құрманғазы киесі атын?!

Бұл жөнінде сізді ерекше құрмет тұтатын Лена қарындасыңыздың өзі де жазды. Қатты айттыңыз бірақ, Мұқа! Сіздің сол сыныңыздан кейін Сыр сұлейлерінің жанында шоқиып отыратын біздің елдің марғаулары мен құтқотбеттері домбыраның дауысы шыққан жерден аулағырақ барып жыр тыңдайтын болған. Тіліңіз қандай ащы еді, аға! Иттерімізге дейін итендетіп, ирек қамшылатып жібердіңіз ғой, тегі...

Шолпан апамды білесіз ғой. Айтыстың ажарлысы. Бәсекенің базарлысы. Шандоз Шолпан. Қайталанбас Қыдыр-ниязова. Кәдімгі өзім жазған «Шолпан жұлдыз тұғанша...» деген алақандай эссеімнің кейіпкері. Сол бір ғажайып жан өмірден өтерінен сәл бұрын сіз туралы алғашқы мақаламның соңына «Домбырасыз дәридай» деген пікір қалдырыпты. Домбырасыз дәридай! Бір ауыз сөз. Сұмдық қой! Былай қарасаң, оп-оңай. Қарапайымның қарапайымы. Бірақ қара-

пайымды құлпытру – мықтының мәнері! Біздің басқа неге қона қалмайды дейсің. Менің миыма келмес еді. Жаны жәннатта болғыр Шолпан апам осы бір түйір дөнімен-ақ мықтылығын дәлелдеп кетті-ау, Мұқа! Айтпақшы, өзіңізге арнаған «Дәридай-жүрек» деген тіркесімді кезекті кітабыңызға атау етіп алғаныңызды айта кетіпсіз. Рахмет сізге, жақсы аға!

Бұл жарықтық домбыра мен «дәридайдың» жыры жуық арада бітпейді-ау... Өзіңізді қадір тұтатын ақын әрі сазгер ініңіз Жарылқасын Дәулет мынадай пікір жазыпты: «Домбырасы Мұқана емес, Мұқан домбырасына бағынбайтын еді ғой. Сосын домбыра байғұс қайтсін, Мұқанды әрі сүйреп, бері сүйреп көндіре алмаған соң, халықты тастап кетпей (Мұқанның домбыра мен халықты тастау ойында да жоқ), домбыра бөлек, Мұқан бөлек, екеуі екі жақта жүріп, өлеңді ағыз беретін. Егер бүкіл ноталарға жан бітіп, Мұқанның үйіне келсе, әрі кетсе жарты сағаттың ішінде бәрі құлақтарын басып: «Енді көрмегені-

сол домбыраны әлі күнге дейін игере алмай келе жатқан көрінесіз. Екінші бірі еңсеріп жүрген егіз ішек, тоғыз перне емес пе... Не болды сізге?! Өзім де домбыраны бір адамдай шертетін қазақпын, жаныңызға жайғасып алып, шалағайыңыздың бір шетін басып отырып үйретер ем, әттең жер жырақ, ауыл алыс, амал не?! Шераған айтқандай, бір кем дүние...

Кайтеміз енді, бір Қойлыбайдан жұмыс бітпеді, ендіше екінші Қойлыбайға сауын айтып, бүгінгі әулиеміз, ізетті ініміз Қойлыбай Асановқа өтініш қылып, сізге домбыра тартуды түбегейлі үйрету мәселесін ақылдасып көреміз де... Қалжың ғой, аға... Өзіңіз білерсіз... Бәлкім, Шолпан апамның «Домбырасыз дәридай» деген тамаша тіркесінің болмысын бұзбағанымыз да дұрыс шығар... Оның үстіне, ертеректегі айтысыңызда «Бір ғасыр домбырасыз өтіп еді, Өтеді-ау домбырасыз бұл ғасыр да», – деп өзіңіз де мойындап қойыпсыз ғой.

Екеуара сөз сайысында домбыра жайын тіліне бірнеше рет тиек еткен Елена қарындасыңызға «Сен өзін айналайын Ленамысың, Мұқашқа таусылмайтын темамысың?», – деп әдемі әзіл айтатынсыз. Сол Ленаңызбен сан жылыдан бері кездесе алмай жүргеніңізді де білетінбіз.

Қайда екен, қайда,

Дәридай, сол қыз? –

деп, егіле де, емірене де іздегеніңізден хабардармыз. Ер-азаматқа берісіз Елена қыз кеше ғана Ұлытауға арнайы барып, тойыңыздың төрінде отырыпты. Мықтысың, Лена! Осыдан кейін, Мұқаш аға, ана бір аспапқа үйірек иттер туралы сиқырлы сөзіңізді қайтып аласыз-ау, шамасы. Ойнап айтамыз, аға, біздің теңіз жағалай жүгіретін тарғыл төбеттер ешқашан өлеңге өкпелемейді. Өнерді түсінеді, өлермендікті кешірмейді. Сыр иттерінің Қыр иттерінен айырмашылығы да осында...

Домбыраны болдық па, енді тағы да «дәридай» туралы бірер сөз. Бір байқайтынымыз, осы «дәридай» тіркесі үнемі Ұлытау ұғыммен қатар жүреді. Көбіне-көп өлең-жырларда осылай үйлесім тауып тұрады. Мәселен, сөз жүйрігі Төлеубай Ермекебаев: «Мұқан да – Ұлытаудың ірі ақыны, «Дәридай ақын» деген сұрапылы», – деп толғаса, Арқаның ақын қызы Айгүл Түспібекова: «Мұқанның «ретро» ғой «дәридайы», Естілер Ұлытауда әр үйде «әні». Сахнаға «дәридайлап» шыға келсе, Ұшады қарсыластың зәре-иманы», – деп тебіренеді. Мұның бәрі – шын ықылас, шынайы пейіл. Бұл жағынан да сізге тек қызығу керек, Мұқа! Тағы бір жайт есіме түсіп отырғаны... Ана бір жылы Жаңаарқаға бардық. Дәлірек айтсақ, Алаштың Ақселеуін мәңгілік сапарына шығарып салған шеруге ілесіп келгенбіз. Астана аңырып, Жаңаарқа жылап, Атасу аңырап жатқан кез еді. Сол жолы Дүйсенбай Жұмасейітовті көрдім. Бәрімізді жаны қалмай күтіп жүрді. Аудандық мәслихаттың хатшысы ма, әлде әкімнің орынбасары ма, анық есімде жоқ. Әйтеуір, дөй бастық. Аңқылдаған жақсы адам екен. Сіздің кейіпкеріңіз. Атышулы бірқақпайыңызды да сол жерде естідім. Мұндай әзілді де көтере білетін жанға айта алғаныңызды анық түсіндім...

Әлеуметтік желіде бұлбұлдай сайрап отырғаныммен, өмірде сізбен бетпе-бет кездесіп, тілдесуің сөті түспепті. Яғни, амандасып та көрмеппіз. Алайда жанымыз жақын, ойымыз орайлас. Бұл жағынан таза менің кейіпкерімсіз. Бір жақсысы, кейіпкерлерімді өз қалауыммен тандаймын. Біреу-міреу: «Мен туралы жаза қойшы», – десе, жыным қозады. Ондай мақала жазылмайтыны анық. Бұл жолы да Ұлытаудың Ұларына өзім ентактым. Не жазып жатқанымды да білмейді ол. Бізге Ұлар керек. Ал Ұларға бұлар керек пе, жоқ па, қайдам... «Ұлытауда Ұлар жүр көзге түспей, Сол Ұлардың қасында бір ақын жүр», – деп, сөз зергері Серік Ақсұңқарұлы жырлағандай, Ұлытаудың ұлылығы мен Жезқазғанның жылылығының бүгінгі бір өлшемі осы Мұқаш ағам секілді көрінді маған...

Бір кезде перзентіне Мұқағали деп қойған ақын Мұқаш Сейітқазинов кеше Ұлытауда жетпіс жылдығын тойлап жүрген кезде ұлына Ақыт деп ат қойған ақын Дәулеткерей Капұлы «Ақыт Үлімжіұлының әдеби мұрасы» деген тақырыпта докторлық диссертация қорғап жатты. Бұл көріністен де сабақтастық байқадық. Мұқаштың ұлы Мұқағали Сейітқазы ақындық жолға түскен сыйналы. Ал жас Ақыт қалам ұстай ма, жоқ, жалау ұстай ма, оны уақыт көрсетер...

Шаруасы шын артық,

Көптің ермей көшіне.

Жүрегіме жәтк артып,

Ақын болдым несіне?! –

депті бірде Мұқаш ақын. Сол жүректі қозғалысқа келтіріп тұрған да ақындығыңыз емес пе?!

Самғай бер, сапарлай бер, соға бер, Дәридай-жүрек! Нық тұрыңыз, Дәридай-кеуде, тау мүсін!

Бауыржан ОМАРҰЛЫ

БЕКАРЫС ШОЙБЕКОВ – ТҮЙІН ЖАСАУДЫҢ ШЕБЕРІ, ШАППА-ШАПТЫҢ АҚЫНЫ. КЕЗ КЕЛГЕН СИТУАЦИЯДАН ШЫҒЫП, СӨЗ ЖАРЫСТЫРЫП ОТЫРҒАН АДАМЫН ӨЗІ ОЙЛАСТЫРҒАН ҚАҚПАҢҒА ТҮСІРЕДІ ДЕ, «КЕЛСЕҢ – КЕЛ» АЙТЫСЫНДА ШОҚТЫҒЫ БИІК ТҰРАДЫ. ФУТБОЛДА ОЙЫНШЫЛАР ШЕБЕРЛІГІ ЕМЕС, ЖАТТЫҚТЫРУШЫНЫҢ ДҰРЫС ТАКТИКА ҚҰРУЫ МАҢЫЗДЫ БОЛСА, ОЛ ДА САХНА ПСИХОЛОГИЯСЫНЫҢ ІШКІ-СЫРТҚЫ МАЗМҰНЫН, БЕЙНЕЛЕП АЙТҚАНДА, ҚАРСЫЛАС ҚАҚПАСЫНА ДОП САЛУДЫҢ ӘДІС-АЙЛАЛАРЫН ЖАҚСЫ БІЛЕДІ. ЕГЕР ЖЕКПЕ-ЖЕК АЙТЫСТАРҒА БУКМЕКЕРЛІК КЕҢСЕЛЕРДЕ БӘС ТІГІЛСЕ, «ОҢТҮСТІКТІҢ «КИЛЛЕРІ» ЖЕҢЕДІ» ДЕГЕН КОЭФФИЦИЕНТ БАСЫМ БОЛАР ЕДІ.

Оның сахнада өзін-өзі ұстауы, домбыра тартысы, қоңыр мақамы, әдемі жымиысы тартымды образын қалыптастырды. Кейбіреулер ел алдына бар салтанатымен шығып, гардеробының байлығын таныстырғандай әсер қалдырса, оңтүстіктің от тілді ақыны барынша қарапайым. Ағылшын халық аңыздарының атақты кейіпкері Робин Луд тәрізді бұқараның өз өкілі екенін сездіріп тұрады. Соның тілінде сөйлеп, әлеуметтік теңсіздіктердің ішкі қоясын ақтарып, аузына тілі смай тұрғанда тежеліп қалмайды. Демократиясы орныққан батыс теледидарында орта жастан асқан, тіпті, зейнеттегі журналистер экраннан кетпей, қалың аудиторияны ұстап отыратын харизмаға ие. Неге десеніз, көрермен жүргізушінің үстіндегі қымбат, сәнді киімге, әсем таққыншақтарына емес, аузынан шыққан сөзге қарайды. Керісінше, біздегі «сиқырлы жәшік» мамандарының жасы балет биісісіндей қысқарып барады. Сөз бен ой еркіндігі бәсеңдесе, бренд киімдер, қымбат моншақтарымен қызықтыру да бір амал ғой. Ал біздің Бекарыстың айналасына сөз құдіретін, оның магиясын түсінетіндер жиналып, үнемі құлағын түріп отырады.

Ежелгі Римде гладиаторлар шайқасып, Испаниядағы корида ойынында бұқамен бақ сынасса, бізге көрші қырғыз бен өзбекте қошқар сүзістіріп, қораз таластыру бұрыннан бар. Ұлттық ойын түріндей дәріптеліп, кең насихаталады. Өздерін ерекшелейтін мақтаныш санайды. Ал оның қасында ақындар айтысы – интеллектуалды сөз жарысы. Төніңе зақым келтіретін агрессия атымен жоқ. Қазір ағымдағы ақпаратпен танысу үшін дүңдіріштен газет-журнал алып, драмалық әсерге бөліну үшін театрға, көңіл көтеру үшін циркке барасың. Бұрынғы қазақтың үлкен астары мен жияндарында елдің еркесі саналған серілер өнер көрсетіп, айтысып, күресіп, би билеп, ән салып, әлгі компоненттердің бәрі солардың бойынан табылған. Оның бүгінгі жаңарған үлгісіндегі Бекарыстың алатын орны ерекше. Көрермені күтетін ақын. «Ішіме өлең толғанда шығамын» деп сахнадан жырақтап кетсе, бәрі сағынып, іздей бастайды. Себебі ол бұқара алдына айтары бар кезде, афоризмге айналатын ойлары жинақталғанда, таңғалдыру емес, толғандыру мақсатында шығады. Бека-

Көрермені күтетін ақын

рыс ел алдындағы жауапкершілікті терең сезінеді. *«Жақсымен сұхбаттасқан жарты сағат, Жаманның өтіп кеткен өміріндей»,* – деп айтатыны сондықтан. Оның кұлауда ой жұптап жүрген сәтін сырттай бақылап көріңіз. Ішкі әлемінде алақұйын, бозборан құбылыстар болып жатқанын сезсіз. Тыныштығын ұрлауға батынбай, жарылыс алдындағы үнсіздік екенін түсінесіз. Донна пешінің қызуына алты ай уақыт керек екен. Бұл – ақын жан дүниесінің циркуляциясы! Алдамшы, көркемдігі кем, жеңіл мәнде сөйлесе, публика кешірмейтінін жақсы біледі. Бірде үйдегі кір машинасын жөндетуге ұста шақырдым. Біз инструкцияға қарай бермейміз, көбінесе интуицияға сенеміз. Құрылғы бұзылмауы үшін әр жуу аяқталғасын бір сағат демалдырып қою керек екен. Маманы солай деді. Бірақ осы ішкі түйсік қаламды серік еткен қауымның, әсіресе, айтыс ақынының негізгі сүйеніші. Алдымен қарсыласыңа «барлаушы» шумақтарын жіберіп, «жау ошағын» анықтап аласың да, содан кейін «десант» түсіресің. Осы әдіс-айланы жасауда Бекарыстың алдына түсетін ешкім жоқ. Оразалы Досбосыновпен айтысында: *«Жұрттың бәрін жасырып барасың ғой, Көзіміз таңқы танау Тайсон құсан»,* – деп көтермелеп сөйлеп алады да, «күшім басым» дегенге саятын жауабына:

«Халифидің қалыңың қалып жүрме, Сөздері шың ақынның шың қашанда. Құрастың арам терін шығарайын, Аузын ише жегендей қылмасам да», – деп нүкте қояды. Күштіні жығатын екінші күштің барын еске салатын философиялық категория. Немесе: *«Сахнаға сарт ете қалыпсыз ғой, Корольдің сүретіндей картадағы»,* – деп Аманжол Әлтайдың мәртебесін биіктетеді де, қарымта шумағында: *«Король десем, қорқпа бермегейсің, Түз көзімді сүгеріңсіз түздықтылық»,* – деп

қойып қалады. Сөз барымтасы осындай ұтқырлық пен қырағылықты талап етіп, «Тегін ірімшік қақпанда ғана болады» деген логикамен жұмыс істейді. Мұндай шеберлік жылдарды артқа тастап, сахнаға төселу, тіл станогының шыңығуы мен шыңдалуы арқылы келеді. Ол – жарық жылдамдығынан да тез ойдың жемісі.

Халықшыл ақындар қай заманда да айтарын астарлап жеткізіп, «сарай маңын» жағаламай, сол үшін де даңқы мен дақпырты аспандап, өз биігінде қалады. Бекарыста «Қайғысызға, қанша оқылсын, жатталма» (Ж.Нәжімеденов) деген ел мұңын арқалаған, заман зауалын әшкерелеген, әжуа мен сарказмге толы, ел құрметпен есіне алып, жадынан өшірмейтін өлең жолы көп. Ұятты әзіл, сойқан мысқыл ресми арналардың қайшысына қидаланбай, эфирден беріліп, елбасы мен етікшіге дейінгі аралықта таралды. Оның айтқыштығы мен көркемдік қуаты ондай өткір сөздерді ешкім байқамайтын да қылып жібере алады. Бекарыс саяси сергектігімен, әлеуметтік ойды терең таныумен ерекшеленді. Жасыратыны жоқ, қазіргі домбыра ұстаған, сөз жарысына түскен көп әріптесіміз жаттағанын айтып, романнан үзінді келтіргендей көрерменді жалықтырып алады. «Бұлар бо-

«Беттен қақпай Төле би белін буып, Болатынға болысқан, демеп қаша. Беттен қақпақ түзілі бүгінгілер, Көрге көміп тастайды керек болса», – деп күйзеліске түсіп, барабаншыл, мозайка мәдениеттің салдарынан сабақ алуға шақырады. «Айтыстың алтын дәуірі өзіңсің ғой» деген Шүғайып Сезімханға:

«Ерге дәулет бір келіп, бір кетеді, Елден дәурен көшетесің ең бастысы!» – деп кеңінен толғап, ақылдың өскенін, ойынның кемелденгенін көрсетеді.

Жемқорлық – қоғамның жетіқұрты. Заң мен тәртіп үстемдігін, жалпы жұрт бақылауын күшейткенде ғана алапестей жайлаған бүл індеттен құтыламыз. Бекарыс теңдер ойнатушылардың былық-шылығын, таразы басынан алдаған сұғанақ қолдарды үнемі сынап келеді. Әрине, ақын сол болып жаза кесе алмайды, бірақ сөзбен атқан оғы тұздай ашытуы мүмкін.

«Біздің заңды жемқорлар аман болса, Әлі талай баланы жылатады. Мектепті құлатқаны ештеңе емес, Мемлекеттің өзін де құлатады», – деген өлең жолдары түзу жолдан тайғандарды кері қайтарып, ойлантаты анық. Отанымыздың тұғыры берік болуын қалайтын ол ар күзетінің ұйқыға кетпеуін қалайды. Адамгершілікке шақырып, ұятты үлгі етеді.

Әдемі әзіл, жарамсыз қалжың айтыстың ажарын кіргізіп, тыңдарманын бір серпілтіп тастайды. Бекарыс дүмбіл шағынан қыз бен жігіт айтысының көрігін қыздырып келеді. Әпкенің назына, қарындастың қылығына, жеңгенің еркелігіне жазира көңілмен тіл қатып, назира жырын арнады. Қостанайлық Әсия Беркенова апайына:

«Базардан келе жатып жолықтың-ау, Базарға бара жатқан баламенен», – деп әдемі бұрылыс, маневр жасап, «жол менікі» дегенді нәзік жеткізсе, қордайлық Күміс Сәрсенбаева әлкесіне:

«Рәлі оң жақтағы машинадай, Өзіңізді өткізу қиын боп тұр», – деп бойдақ болып жүріп қалғанын орағытып өтеді. Халықаралық додада «Сені Түркияға мен шақырттым» деген Әсем Ережеқызы замандасына:

«Жарияға жар салып қоймайсың ғой, Кәпірді Исламға шақырғандай», – деп залды қыран-топан күлкіге қарық қылады.

Оңтүстік айтас мектебінің көрнекті өкілі, қазіргі замандағы сөз өнерінің заңғар биігіне көтерілген Бекарыс Шойбеков нағыз шығармашылық кемел шағында. Түркістандағы әдеби ортада қалыптасып, енді өзі сол органы қалыптастыратын жасқа жетті. Оны сырттай ұстаз санайтын кейінгі буын жырыларын жатқа оқып, сәтті тіркестерін қойын дәптерлеріне түртіп қояды. Өнеріне деген мұндай сүйіспеншілік пен құштарлық әр ақынның бақыты емес пе!

Бекжан ЭШІРБАЕВ,
Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері,
Халықаралық «Алаш» әдеби сыйлығының иегері

АТА-АНАМЫЗ – ӘУЛЕТІМІЗДІҢ ТЕМІРҚАЗЫҒЫ

АНА БІР ҚОЛЫМЕН БЕСІКТІ ТЕРБЕТСЕ, ЕКІНШІ ҚОЛЫМЕН ӘЛЕМДІ ТЕРБЕТЕДІ ДЕЙДІ. СӘБИДІҢ ҰЙҚЫСЫ – ӘЛЕМНІҢ БАЛЫБАҒАН БАҚЫТЫ. ТҮТАС ОРТАҒА АНА БОЛҒАН ЖАНДАР ҚАНШАМА? ОЛ – ӘЛЕММЕН ҚОСА БОЛАШАҚТЫ ДА ТЕРБЕТЕТІН СЕКІЛДІ. МІНЕ, СОНДАЙ БОЛАШАҚТЫҢ БЕСІГІН ТЕРБЕТПІ ӨТКЕН ЖАН МЕНІҢ АНАМ ӘЛИМА АСХАНБАЙҚЫЗЫ ЕДІ.

Әркім үшін өз анасы – мейірімнің ордасы, шуақты шұғыласы, жәннәттің есігі екені анық. Сондықтан ананың тілеуін балас тілесе, ол да сенің тілеуіңе жүрегімен қол жайлап дұға етіп жүреді. Ал ұстаздар өздері тәрбиеленген әрбір баланың қуанышына қуанады, қиындығында қамығады. Көрмесе сағынып жүреді, көрсе мейірлене айналып-толғанады. Менің анам өзі оқытқан оқушылар, тіпті оқытпаса да өзі ұстаздық еткен жылдары мектеп оқыған балаларды өз балаларындай жақсы көріп, мейіреніп, сағынып, көрсө мауқымын басып отыратын. Әрбіріннің атынан шатаспай, сәбиңдей сүйсіне қарайтын. Мұндай ана мен бала махаббатына бөленген оқушыларды да өз шешесіне еркелегендей еркелеп, саясына шуақтап, шапағатына бөленетін.

«Апайдың үйі» деп ат басын бұрмай кеткен шәкірті жоқ, берген біліміңіз бен тәліміңізге қарыздармыз дегенен оқушысы болған емес. Өйткені менің анам барлық шәкіртіне ағынан ақтарылып, өмірден түйгенін айтудан жалыққан емес. Сонда шәкірттері өз саласында биік белеске шығып, өмір мектебінің өріне шықса да анамды ұйып тыңдап, сұрақтарын қойып, мұңдарын шағып, жетістіктерін айтып қуанып қалатын. Себебі менің анам саналы ғұмырын ұстаздыққа арнаған ұстаз ғана емес, өмірдің қиындықтарынан өткен, көргені көп жан болатын.

Анам өмірдің ащысы мен тұщысын қатар татқан, тағдыр тауқыметін ерте сезінген. Бала күнінен бар мен жокты, сауап пен обалды, бақыт пен сорды таразылап, заманның талай тар өткелінен өтті. Ел басына күн туған, халық ашаршылықтың зардабынан әлі есе қаймаған ауыр кезеңде өмір есігін ашты. Айтушылардың сөзіне қарағанда, сол жылдары дүниеге келген сәбилердің оннан бірі ғана аман

қалыпты. Осындай зобалаң шақта, 1936 жылы анам дүниеге келіпті. Екі жасқа толар-толмас шағында құғын-сүргіннің қара бұлтты қоюланып, ата-анасы да баласына толық көңіл бөле алмай, бала шағы ауыр сынақпен өтіпті. Өмір мен өлімнің арасында арпалысқан сол бір мезетті анам кейін еске алып: «Көер жарығым үзілмеген соң, ажалдан арашалап қалған да сол тағдыр болар. Болмаса елім ту-талапайға түсіп жатқанда менің жағдайымды кім жасасын. Әйтеуір, көзім жүріп өскен баламын..» деп әңгімелейтін.

«Сұрапыл соғыс жылдары еміс-еміс есімде. Азынаған ауыл, аңыраған ана мен жар, қарша жауған қара қағаздар жүрегіме қара таңба болып басылып, мыыма ұят болып сіңген. Ол күндерді Құдай сендердің бастарыңа бермесін. Ең бірінші бақыт – елдің тыныштығы», – деп мұңға батып отыратын.

Анам 1946 жылы Сарыағаш ауданындағы №8 Тельман атындағы мектептің табалдырығын аттап, оны 1956 жылы тәмамдады. Бұл – ел еңесін тіктеп, тұрмыс біртіндеп оңала бастаған кезең. Халықтың ертенге үміті оянып, жас ұрпақтың арманы асқақтап, мақсаты айқындала түскен.

Сол дәуірдің өршіл жастары секілді анам да алға ұмтылып, білім жолында табандылық танытты. Қазақ қыздарына тән қайсарлық пен еңбекқорлықтың үлгісін көрсетіп, оқу-білімге ерекше ден қойды. Осы ізденіс пен талпыныс жолында жүріп, ол өзінің өмірлік серігін кездестіріп, әкеміз Нұрмаханмен шаңырақ көтерді.

Отбасылы болғаннан кейін бір жылдан соң Ш.Уәлиханов атындағы орта мектепке кітапханашы болып жұмысқа кіреді. Өмірінің соңына дейін кітапты қадір тұтып өтті. Әр парағын аялап ашып, кір шалдырмай тұтынатын. Кітап деген киес ғой деп көзінің

қарашығындай сақтайтын. «Мамандықтың ішінде ең қастерлісі – кітапханашы болу. Өйткені сен күні бойы кітаптармен бірге боласың, ауялу ойлардың демін сезінесің, күдіретін танысың» деп кітап толы сөрелерге мейірлене қарайтын. «Кітабы бар үйден бай отбасы жоқ» деп, кітап сөрелеріне ыждағатпен көз салатын.

Арнайы оқу орнында оқып, білімні жетілдіріп келген соң 1962 жылы Б.Алтынсарин атындағы мектепке бастауыш пәні мұғалімі болып қабылданады. 1964 жылы Сарыағаш қаласында, М.Әуезов мектебінде бастауыш сыныпқа ұстаз болады. Сөйтіп жүріп Ташкент қаласындағы Низам атындағы педагогикалық институттың Педагогика және методика факультетін 1968 жылы бітіреді. 1986 жылы зейнетке шыққанша ұлық қызметті өміріне серік етті.

Әкеміз де ұстаздық жолды таңдаған, мұғалімдер әулетінің берік тірегіне айналған ардақты жан еді. Әкеміз 1944 жылы Шымкент қалалық педогогикалық институтының дайындық бөліміне түсіп, сол институттың тарих бөлімін 1947 жылы бітіріп келіп, Сталин атындағы он жылдық мектепте мұғалім болып жұмыс жолын бастады. Осы мектепте 1955 жылға дейін ұстаздық қызмет атқарып, өз ісіне адалдығы мен іскерлігінің арқасында түрлі жетістіктерге қол жеткізді. Сол еңбегі ескеріліп, 1955 жылы оған Карл Маркс атындағы жеті жылдық мектептің директорлығы сеніп тапсырылды. Кейін, 1959 жылы Жамбыл Жабаев атындағы сегіз жылдық мектепке директор болып ауысып, білім беру ісін дамытуға сүбейі үлес қосты.

Ал 1961 жылдан бастап Сарыағаш ауданы бойынша Ыбырай Алтынсарин атындағы мектепке директор болып тағайындалып, бұл қызметті де абыроймен атқарды. Кейінгі жылдары да жауапты қызметтерде жүріп, тек өзінің кәсіби жолын жалғастырып қана қоймай, анамыздың да ұстаздық пен қатар ғылыммен айналысуына барынша қолдау көрсетті.

Тәжірибелі ұстаз игі істері арқылы өз білімін үздіксіз жетілдіріп, оқу мен тәрбие жұмысының дұрыс бағытта болуы керек екенін терең сезінді. Ол оқыту мен тәрбие-

лашақта дауыстарын құртпау үшін фонограмма да жаздыратын шығар» деген ойда қаласың. Ал біздің ақын жай әзіл-қалжыңмен қағысуда ғана емес, елдік мәселелер қозғалған сәтте де өз орбитасынан шықпай, суырып-салмалық мәнерінен жаңылмайды.

Ол елінің тағдырына алдымен алаңдайды. Бүгінгі ұрпақты тұлғалар арқылы тәрбиелеп, солардың өнегесін алу маңызды деп біледі. Ақырзаман белгісін жақындатқан азығндықты, болмысымызды бұлыңғыр еткен тар танымыз аяусыз сынаиды. Төле бидің көрегендігі хақында:

леудің тиімді, ықпалды әдістерін меңгеруді мақсат етіп, осы жолда табанды еңбек етіп, өз тәжірибесін аудан және облыс деңгейінде ұстаздардың біліктілігін арттыруға жұмсап, елеулі үлес қосты.

«Математика сабағында көрнекі құралдарды пайдаланудың маңызы», «Еңбек сабағын саяси-идеялық, адамгершілік және еңбек тәрбиесімен тығыз ұштастыру», «Кабинеттік жүйе өмір талабы», «Математика сабағында оқушылардың ой өрісін арттырып, есептер шығару», «Бастауыш кластарда толық үлгерімге жету», «Бастауыш класс оқушыларына эстетикалық тәрбие беру» деген тақырыптарда баяндамалар жазды. Тың тақырыптарда кластан тыс тәрбие жұмыстарын жүргізді.

1-11 кластарда оқушыны өзін-өзі ұстау жөніндегі мінез-құлық ережесін дағдыландыру, оқу құралдарын таза ұқыпты ұстауға әдеттендіру жөнінде «Кітап - білім бұлағы, білім – өмір шырағы» деген тақырыпта әдеби монтаж, «Кітап мұңы» деген инсценировка, өзін-өзі мәдениетті ұстауға тәрбиелеу жөнінде еңбектер жазды.

1969 жылдан 1979 жылға дейін мұғалімдер білімін жетілдіру курсында бастауыш класқа дәріс берді. Оқыған лекциялары көпшілік көңілінен шығып, тыңдаушылардан алғыс алып отыратын.

Бұл еңбектері уақытында бағаланып, 1973 жылдың маусым айында жасөспірім-

дерге білім және саналы тәрбие берудегі табыстары үшін ҚазССР оқу Министрлігінен Құрмет грамотасы, СССР Жоғарғы Советі Президиумының тоғызыншы бес жылдығында оқушыларға білім беруде және оларды ұлттық рухта тәрбиелеуде қол жеткізген табыстары үшін «Еңбек Қызыл-Ту» орденімен марапатталды.

1969-1970 оқу жылына арналған жаңа программа бойынша өз тәжірибесінің негізінде «Жаңа міндеттер – жаңа таланттар» оқу-әдістемелер жинағын шығарды.

1977-1978 оқу жылынан бастап бастауыш кластарының еңбек кабинетін басқарып келді. Ата-аналар университетінің деканы әрі лекторы да болды. Жас педагогтардың тәлімгері болып талай шәкірттерді бөйгеге қосты. 1984 жылы тәлімгерлердің аудандық слетіне қатысып, «Жас тәлімгерлерді тәрбиелеу ісіне қосқан зор үлесі және ауданның қоғамдық өміріне белсенді қатысқаны үшін» құрмет грамоталарымен марапатталды. 1981 жылы қала бойынша қол еңбек кабинетін жабдықтаудан бірінші орынға ие болды. Ұзақ жыл қалалық педагогикалық оқуды басқарғаны үшін қалалық оқу бөлімінің құрмет кітабына аты жазылды. 1987 жылы ҚазССР «Оқу ісінің үздігі» төсбелгісімен де марапатталды.

Анам төрт қыз, екі ұлдан өрген балаларын әкеммен бірге білім мен тәрбиеге баулады. Балалары әрқайсысы өзінің дара жолын қалыптастырып, тәрбиелі, еңбекқор және білімге құштарлығымен ерекшеленді. Келіндері анамыздың жолын жалғастырып, оның тәрбиелік ұстанымын өздеріне бағыт етіп, екеуі де білім беру саласында майталмандар болып қалыптасып, отбасының ізгілікті дәстүрін әрі қарай жалғастырып келеді.

«Нұрмахан ағай мен Әлима апайдың балалары» деген атты арқалау біз үшін – үлкен жауапкершілік, абырой, мақтаныш пен мәртебе. Анам марқұм бізге өмірлік бағдар ретінде «адал бол, жақсымен жолдас бол, адал еңбек ет» деп үнемі үйретіп, сол тәрбиені тұмарымыздай етіп қалдырды. Сол құндылықтар әрқайсымыздың ісімізде, сөзімізде, қарым-қатынасымызда көрініс тауып, өмірімізге бағдар беріп отыр.

Сіздер ортамызда болмасаңыздар да, жүректердің төрінде мәңгілікке сақталып, әр қадамымызға жол көрсетіп тұрасыздар. Сол арқылы біз сіздердің өнегелеріңізді жалғастырып, абыройлы және ізгі өмір сүріп, ұрпаққа үлгі болуды мақсат етеміз.

Г.СЫЗДЫҚОВА

АҚЫН, ФИЛОСОФ, ҒАЛЫМ, ТАРИХШЫ, СЫНШЫ. ПЕНДЕ БАЛАСЫ АЗ ҒҰМЫРЫНДА ОСЫНЫҢ БӘРІН ЗЕРТТЕП, ТАРИХҚА АТЫН ҚАЛДЫРУЫ МҮМКІН БЕ? ӘЛІШЕР НАУАИ ДЕСЕ, ҒҰЛАМА ДЕГЕН СӨЗ ҚАТАР ЕСКЕ ОРАЛАДЫ. ӨЙТКЕНІ ОЛ АҚЫН ҒАНА ЕМЕС, ЗЕРДЕСІ КӨП ІЛІМДІ КӨРКЕМ ОЙМЕН ӨРНЕКТЕГЕН НАҒЫЗ ОҚЫМЫСТЫ ЕДІ. ТҮРКІ ДҮНИЕСІНІҢ ОРТАҚ ТҮЛҒАСЫНЫҢ БІРЕГЕЙ ҚОЛЖАЗБАСЫ ҚР ҰЛТТЫҚ АКАДЕМИЯЛЫҚ КІТАПХАНАСЫНЫҢ СИРЕК ҚОРЫНДА САҚТАЛҒАНЫН ОҚЫРМАНҒА ЖЕТКІЗГІМІЗ КЕЛЕДІ. БІЗ БҮГІН СОЛ ҚОЛЖАЗБАЛАР ТУРАЛЫ АЙТПАҚПЫЗ.

ӘЛІШЕР НАУАИДЫҢ ҚОЛЖАЗБАСЫ ҚАЗАҚСТАНҒА ҚАЛАЙ КЕЛДІ?

1831 жылы жазылған «Хазә’и ал-ма’ани» – «Даналық ойлар қазынасы» қолжазбасын зерттеу керек

XV ғасырдың туыныдылар мен еңбектерін ХХІ ғасырдың адамы қалай қабылдайды?!

Ғарайб ал-сиғар, Навадир алшабаб, Бадаид ал-васат, Фавайд ал-кибар, парсыша Диуаны, Хайрат әл-әбрар, Фархад Ширин, Ләйлі-Мәжнүн, Сади Искандар, Саб’асайар, Мәжалисун-нафис, Насайи-мүл-мухабба, Рисала-йи муамма, Мизанул-аузан, Мухакаматүл-луғатайн, Мунажат, Чихил хадис, Назмүлжавахир, Лисанут-гайр, Махбүб әл-кулүб, Сиражүл-муслимин, Тарих-и анбийа ва хукама, Тарих-и мулуки ажәм, Зубдатүт-тауарих, Халати Саййид Хасан Ардашир, Хамсатүл мутахайрин, Халат-и пахлаван Мухаммед, Вақфие, Муншаат. Бұл сөздерді оқығанда көне сөздер жиынтығы ғой деп ойларсыз. Мүмкін бір-екілі сөзді шырамытарсыз. Бұл атаулар Түркияда жарық көрген Әлішер Науаи ақынның жиырма тоғыз еңбегінің атауы екенін білмеуіңіз мүмкін.

Низамуддин Мир Әлішер Науаи (1441-1501) тұтас түрік халықтарына ортақ теңдесі жоқ ақын деп танимыз. Бар ғұмырын әдебиетке, ғылым мен өнерге арнаған және ғылым мен өнер саласының өкілдеріне қолдау көрсетумен танымал болған ерен тұлға. Артына мол шығармашылық мұра қалдырған және шығармалары оқырмандар тарапынан үлкен қолдауға ие болған. Деректерге сүйенсек, оның отыздан астам, дерліктей шығармалары бүгінгі күнге жеткен. Еңбектері «түркі» тілінде жазылғандығымен де бағалы. Ақын түркітілдес тармақтардың ішінде өзінің шыққан тегі қай ұлт екенін айтпаған. Бірақ түрік тілі мен әдебиетінің үлкен жанашыры екенін әрбір еңбегінде көрсетіп отырған. Қала берді, түрік тілінің парсы тілімен бәсекелесе алатынын, тіпті парсы тілімен салыстырғанда оқ бойы озық тұратынын айтады.

Әлішер Науаидың өмірі туралы мәліметтер бірқатар түрік және парсы тілдеріндегі дереккөздерде сақталған және өз заманының озық ойлы ақыны, ойшылы, білімді адамы ғана емес, мемлекет қайраткері болғаны жазылған.

Ортағасырлық бірқатар танымал авторлар Әлішер Науаи туралы еңбектерінде – ерекше талант иесі, өнер адамдарының жанашыры болғанын жазған. Әлішер-бек деп атаған Бабыр (1483-1530) «Бабыр-нама» мемуарлық шығармасында Науаидың мінезі туралы: «Ол өте сезімтал, өзі туралы қалжыңды ұнатпайтын адам еді» деп жазады.

Сондай-ақ шығармашылығы мен қызметі туралы көптеген мәліметті Бабырдан тыс бірнеше тарихи тұлғалардың еңбектерінен кезіктіруге болады. Мәселен, Мұхаммед Хайдар Дулати Науайдан кейін ешкім түрік тілінде оның деңгейінде көлемді шығарма жазбағанын, музыка,

отыр. Ташкент қаласынан басқа, Самарқанд, Бұхара, Қоқанд қалаларында және Душанбе, Санкт-Петербург, Мәскеу, Париж, Лондон, Баку, Тбилиси, Ереван, Ашхабад, Казан, Оксфорд, Кембридж, Дублин, Берлин, Мюнхен, Вена, Рим, Упсала, Нью-Йорк, Филадельфия, Ыстамбұл, Тегран, Кабул, Хайдарабад, Каир және басқа қалалардың қолжазба қорларында сақталғаны М.Хакимовтың каталогының кіріспесінде айтылған. Бұдан басқа зерттеу жұмыстарында да ақынның мұралары сақталған қорлар атап көрсетілген. Бірақ бұл тізімде, басқа тізімдерде де Алматы мен Астана қаласында сақталған Әлішер Науаидың қолжазбалары туралы сөз қозғалмаған. Әлемнің осынша қаласын шарлаған қолжазбалардың біздің архивтерде де болуы – баға жетпес байлық десек болады.

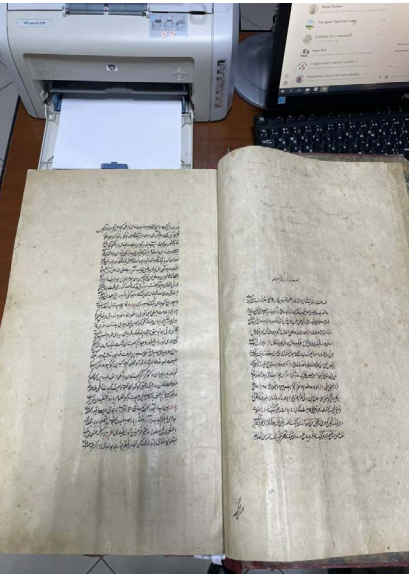
Қазақстан жеріндегі Әлішер Науаидың қолжазбалары қалай сақталды, кітапханаларда қанша қолжазбасы бар және ҚР Ұлттық кітапханасы мен ҚР

тарих, аруз, күсбегілік және т.б. өнер салаларының бәріне үшқыр болғанын айтады.

Науаидың шәкірті, Хондемир есімімен танылған Ғийас ад-дин ибн Хумам ад-дин ибн Хв анд Әмір (1475-1535) ақын туралы екі бірдей еңбегінде жан-жақты тоқталып, Науаидың дипломатиялық қабілетіне, шешендігіне таңданып, бірнеше бәйіт арнағаны туралы мәлімет бар.

Ақын қолжазбаларының ең үлкен бөлігі Ташкенттегі қолжазбалар қорында қаттаулы. Өзбекстан Республикасы Ғылым Академиясы Шығыстану институтының коллекциясында сақталған қолжазбаларының каталогын 1970 жылы К.Муниров және А.Насиров құрастырған. Бұдан басқа М.Хакимов «Әлішер Науаи қолжазбаларының сипаттамасы» деген атпен Өзбекстан Ғылым академиясының Х.Сулаймонов атындағы Қолжазбалар институтында сақталған Әлішер Науаи қолжазбаларының каталогын жарыққа шығарған. М.Хакимов бұл каталогта Әлішер Науаидың 175 том қолжазбасы бүгінге жеткенін және әрбір қолжазбаның бірнеше нұсқасы бар болғандықтан, 24 шығармасының 254 нұсқасы осы каталогқа ғылыми сипатымен енгенін атап көрсетеді. Соның ішіндегі ең көп нұсқада сақталғаны – «Бадаи’ ал-бидай» (عبداد هیدابل) атымен танылған, өз қолымен құрастырған диуанына (өлеңдер жинағы) жазылған кіріспенің 31 нұсқасы, «Махбүб әл-кулүб» шығармасының 19 нұсқасы, «Хазойнул маоний» атымен аталатын диуанының 110 нұсқасы, ал бес поэмадан тұратын «Хамса» шығармасының 47 нұсқасы бар. Бұдан басқа, Әлішер Науаидың 24 шығармасының кейбірі ең аз деңгенде бір нұсқадан, көбі екі-үш нұсқадан осы күнге жетіп

Ұлттық академиялық кітапханасына және Орталық ғылыми кітапхана қорына қашан келіп түсті? Бұл туралы мәліметтер ешбір жерде кездеспейді.

Әлішер Науаидың ҚР Ұлттық академиялық кітапханасы Сирек қорындағы қолжазбаларының ішіндегі ең қомақтысы – «Хазә’и ал-ма’ани» – «Даналық ойлар қазынасы» деп аталады. Қолжазба Григориан күнтізбесі бойынша 1831 жылдың тамызына сәйкес келетін хижраның 1247 жылғы Раби’ әл-Әввал айында аяқталған.

Мәтіні – шағатай (түрк) тілінде, наста’лик-шикасте үлгісінде екі бағанда жазылған. Жазу стилі және қолдар саны (әр бетте 20-21 жол бар) талапқа сай бір каллиграфтың қолынан шыққан.

Мәтіннің басы: (л. 36) نمرحلا مللا مس ميحرلا يارس لزغ كنن ين اوي تح اصيف ميحرلا رالقشاع لاح هديروش نيديزخم عبط يرال شوا عيحي ناج نيرس خ

هدياق رك: (л. 4946) دوب دهاوخ ام ون شر كيد زور دوبك هباح كلف

اي نيما . باباول الفجلال نوعب باثكلال تحت دامت تحت نيملعلا بر

Жазып алған я көшірген – Мүким-джан бин Уста Баба-джан Самарқанди. Бұл қолжазбада нақты көрсетілген. Бірақ оның кім екені туралы нақты мәлімет жоқ. Мұқабасы өз дәуіріне тиесілі ортаазиялық мәнормен қапталған. Тығыз картоннан жасалған, жиектері қызыл түсті былғарымен желімделген. Бастапқы мұқабасына қара-қоңыр түсті лакталған қағаз жапсырылғаны аңдалады, түрлі дақтары бар («мәрмәр астында»), ішкі жақтары абаға боялған қағазбен желімделген. Түрүнудж және сар түрүнудж бедерлі өрнектермен толтырылған. Ал қағазы – ортаазиялық, қолөнер өндірісінің үлгісі. Тығыздығы орташа, жылтырақ, ақшыл, вержерлері жарықта айқын көрінеді, филигрансыз және потюзосыз. Қолжазбаның форматы – 52 x 29 см. Блоктың қалыңдығы – 6 см.

Қолжазба иесінің мынандай меншіктік жазбасы бар: «Ушбу китаб бизим мулкимиз, милад-е Масих иле 1918 санеде дахил улду. Мухаммад Халил бин Мулла Мухаммад Фатих Кармишев ал-Самари Илмини сумма ал-Кулжауи» – «Бұл кітап – 1918 жылы Мәсіхтің (Иса) туған шақта алынған біздің меншігіміз. [Иесі] Мұхаммед Халил Мулла Мұхаммед Фатих Кармишев Самарчанның ұлы, Ильминелік, кейінірек Құлжа».

Кітаптың басында және соңында кітаптың бұрынғы иесі болған Кітап мұражайы мөрі мен ҚР Ұлттық академиялық кітапханасының мөрлері басылған. Қолжазбада кеңінен танымал ақын, мемлекет қайраткері және XV ғасыр ойшылы Әлішер Науаидың өлеңдері жинақталған. Бұл кітапқа оның төрт Диуаны жазылған. Кітап мукаддимамен ашылады (кіріспе п. 3-6-10-6), 1498 жылы ақынның өзі құрастырған. Кіріспеде автордың өзінің екі асыл қолдаушысы (меценаты) туралы жазған.

Олар – Дервиш-Мұхаммед султан, заманында Гераттың хакімі болған, ал екіншісі досы, Самарқандтың мемлекеттік билігін ұсында астаған тимурид билеушісі Хорасан Абулгази Хұсайн Байқар. Әрі қарай қолжазбада төрт диуан қамтылған, олардың әрқайсысы ақын өмірінің белгілі бір кезеңіне сәйкес келеді: «Гарә’иб ас-сиғар» («Балалық шақ туралы естеліктер»), «Науадир аш-Шабәб» («Жастық пен романтика»), «Бадай’ал-васат» («Жетілу мен тәжірибе»), «Фауә’ид ал-кибар» («Көрілік даналығы»). Диуандардан басқа, әр бөлімде мұхаммас, мұсаддас, местезада, қыт, рубай сияқты басқа жанрдағы өлеңдер, сондай-ақ түркі халық шығармашылығының элементтері – туюте (туюқ, классикалық түркі-тіл әдебиетіндегі лирикалық жанр түрі) бар.

Қолжазбадағы диуандар реті келесідей: «Науадир аш-Шабәб» (п. 116-1406), «Гарә’иб ас-сиғар» (п.1416-2726), «Фауә’ид ал-кибар» (п.1736-3646), «Бадай’ ал-васат» (п.3656–5056). Библиографиялық маңыздылығы – раритет және ортағасырлық түркі әдебиетінің жазба мұрасы.

Бұл Әлішер Науаи еңбектерінің түпнұсқа мәтінімен тікелей жұмыс істейтін зерттеушілер үшін құнды қолжазба. Бұл еңбек шағатай тілінде жазылған тарихи, әдеби және т.б. тақырыптардағы жазбаша бірегей мұра.

Жалпы алғанда, Әлішер Науаи шығармаларында парсы сөздерінің жиі кездесуі XV-XVI ғасырлар үшін қалыпты жағдай. Ақын өмір сүрген кезде парсы сөздерін араластырып сөйлеу және парсыша жазу қалыпты жайт еді.

Бірақ Әлішер Науаидың ерекшелігі – парсы тілі мен әдебиетінің жетегінде кетпей, түрік тілінде жырлағанында. Парсы тілі мен түрік тілінің терезесі тең екенін өз шығармалары арқылы дәлелдегенін айрықша атап өтуге тиістіз. Дегенмен бұл қолжазбаларға қызушылық танытып, зерттепсі келетін ғалымдар болса, парсы тілін білуі керек. Парсы тілінсіз құнды еңбектің сыры толық ашылмайды.

Сондықтан ақын шығармаларын парсы тілі мамандары мен ирантанушылардың түрколог мамандармен бірге зерттеуі қажет.

Ұлы ойшылдың бұл еңбегі Қазақстанға қалай келді, Сирек қолжазбалар қорына кім ттапсырды? Бұл сұрақтар кеңірек зерттеуді қажет етеді.

Мәддір ТӨЛЕПБАЙ,
ҚР Ұлттық академиялық кітапхананың ғылыми қызметкері

Бұрымды қос боксшымыз Азия чемпионы атанды

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ БОКСШЫ ДИНА ИСЛАМБЕКОВА МЕН НАДЕЖДА РЯБЕЦ МОҢҒОЛИЯНЫҢ ҰЛАН-БАТЫР ҚАЛАСЫНДА ӨТІП ЖАТҚАН АЗИЯ ЧЕМПИОНАТЫНДА ЖЕҢІМПАЗ АТАНДЫ.

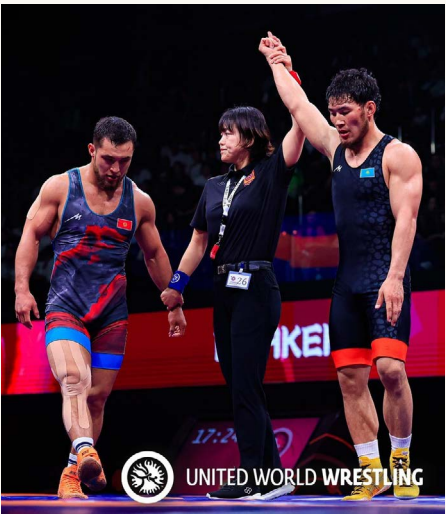
80 келіден жоғары салмақта жұдырықтасатын Дина Исламбекова финалда үндістандық Алфия Патханға қарсы шаршы алаңға шықты. Жекпе-жектің алғашқы раундынан-ақ Дина басымдықты өз қолына алды. Бастапқы үш минутта қарсыласын нокдаунға жіберді.

Одан кейін де отандасымыз рингтегі үстемдігін жалғастырды. Үшінші раундта ол тағы да қарсыласын нокдаунға жіберді. Нәтижесінде, Исламбекова айқын басымдықпен жеңіске жетіп, алтын медаль иеленді.

80 келіге дейінгі салмақта ел намысын қорғаған Надежда Рябец финалда Өзбекстан спортшысы Рухшона Парпиевамен кездесті. Надежда бірінші раундта 5:0 есебімен айқын басымдықпен жеңді. Екінші раундта да ол қарсыласынан белсендірек, дәл соққыларымен басым түсті. Нәтижесінде, қазақстандық боксшы төрешілердің бірауызды шешімімен жеңіске жетті.

Қос алтын жүлдеден бөлек, құрама қоржынына тағы үш медаль түсті. Бақыт Сейдіш (70 келіге дейін) күміс медальға ие болды. Ал Әнгірім Сәттібаева (48 келіге дейін) мен Валентина Хальзова (75 келіге дейін) қола жүлдені місе тұтты.

Балуан Алматбек Аманбек – Азия чемпионатының жеңімпазы

ГРЕК-РИМ КҮРЕСІНЕН ҚАЗАҚСТАН ҚҰРАМАСЫНЫҢ МҮШЕСІ АЛМАТБЕК АМАНБЕК ҚЫРҒЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АСТАНАСЫ БІШКЕКТЕ ӨТКЕН АЗИЯ ЧЕМПИОНАТЫНЫҢ ЖЕҢІМПАЗЫ АТАНДЫ.

Ол 72 келіге дейінгі салмақта финалға дейін жетіп, шешуші белдесуде ирандық Мұхаммад Джавад Резаимен күш сынасты.

Аманбек ақтық сында мерзімінен бұрын жеңіске жетті (түше). Осылайша, ол құрылықтық чемпионаттың алтын жүлдесін иеленді.

Сонымен қатар Ибрагим Магомадов (82 келіге дейін) пен Нұрсұлтан Тұрсынов (87 келіге дейін) қола жүлдеге ие болды.

Бас редактор Бауыржан БАБАЖАНҰЛЫ Бас редактордың орынбасары Тоқтарәлі ТАҢЖАРЫҚ ЖУРНАЛИСТЕР: Арайлым ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ, Әлия ТІЛЕУЖАНҚЫЗЫ, Наурызбек САРША, Ділда УӘЛІБЕК, Ахмет ӨМІРЗАҚ (Алматы қаласы)	ТЕХНИКАЛЫҚ БӨЛІМ: Елдар ҚАБА (беттеуші-дизайнер) Корректор: Саягүл САПАРҚЫЗЫ Нөмірдің кезекшісі: Наурызбек САРША • Астана қ. «Медиа-холдинг» «ERNUR» ЖШС Сипеті көшесі 30, тел.: 8 (7172) 99-77-77 • Тапсырыс №10200. Таралымы 5762 Көлемі 4 б. 6 т.	Мекенжайымыз: 010000. Астана қаласы, Д.Қонаев көшесі 12/1 Редакция телефоны – 8(7172) 72-95-39 ЖАРНАМА БӨЛІМІ: 8(7011) 675-42-14, 8(7172) 72-95-31 reklama.liter@gmail.com ЖАЗЫЛУ ЖӘНЕ ТАРАТУ БӨЛІМІ: 8(7711) 804-61-32, 8(7172) 72-95-39 podpiska.alt@gmail.com М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 П 11 Газет «Түркістан» газетінің компьютер орталығында теріліп, беттелді Газет ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, Ақпарат комитетінде тіркеуге алынып, қайта есепке қою туралы №К220VPU00019166 куәлігі 08.01.2020 жылы берілген. Индексі: Жеке жазылушылар үшін – 65413, мекемелер мен ұйымдар үшін – 15413.
--	---	---